

ELS ORÍGENS DEL SINDICALISME A CATALUNYA: UN ESTAT DE LA QÜESTIÓ

Alumne: Albert Garriga Vidal
Tutor acadèmic: Antoni Jové i Montanyola
Treball de fi de grau

Grau d'Història
Departament d'Història de l'Art i Història Social
Facultat de Lletres, Universitat de Lleida
juny, 2012

ÍNDIX

Resum – paraules claus / Abstract – key word.....	3
Introducció.....	4
I. Definició d'obrer i moviment obrer	
1.1 Concepte d'obrer i liberalisme.....	6
1.2 La presa de consciència.....	11
1.3 De les estructures gremials a l'associacionisme obrer.....	17
II. Revolució liberal, contrarevolució i lluita obrera a la primera meitat del segle XIX	
2.1 Obrerisme i liberalisme.....	20
2.2 La influència del socialisme en la classe obrera a Catalunya.....	27
2.2.1 El desenvolupament ideològic del socialisme.....	27
2.2.2 L'impacte dels nous corrents ideològics.....	29
2.3 Confrontació i escissió: la influència a Catalunya de la Internacional.....	33
III. La lluita dels sindicats	
3.1 Reivindicacions del moviment obrer.....	36
3.2 Mecanismes reivindicatius.....	42
3.3 La clandestinitat.....	46
Conclusió.....	49
Bibliografia.....	52

RESUM

Aquest treball pretén ser un estat de la qüestió que s'apropi als orígens del sindicalisme català mitjançant un estudi que englobi la historiografia dels anys setanta –quan fou el moment de màxim interès per la temàtica- i la més recent. Dividiré l'assaig en com s'ha definit i es defineix el concepte d'obrer i moviment obrer, la relació d'aquest amb la política liberal, l'entrada de la ideologia marxista i bakunista i, finalment, les reivindicacions, els mecanismes de protesta i la clandestinitat que va protagonitzar la classe obrera. Al llarg del treball, també s'analitzaran els conceptes de classe social i consciència de classe -que són claus per la història social- i es tractarà el seu estat actual en el món historiogràfic. Per tant, aquest és un estudi assentat especialment en l'aportació del materialisme històric

PARAULES CLAU

Moviment obrer, història social, sindicalisme, classe social, Catalunya, segle XIX

ABSTRACT

This report has the goal to be a stage of the question that approaches to the knowledge about the origins of the catalan labor union movement through a research that includes the historiography of the seventies –when was the moment of maximum interest in the subject- and the most recent ones. I will classify this essay in how has been defined and is defined the laborer's concept and the labour union movement's concept, the relationship between these with the liberalism, the income of the Marxist and Bakunin's ideology and, finally, the demands, the protest mechanisms and the secrecy that the working class played the main role. Throughout the study, the working class concept and class awareness concept will be analyzed –which are classical serious topic for the social history- and will be explained their actual situation in the world of the historiography. For this reason, this is a study which is settled in the historical materialism.

KEY WORDS

Labor union movement, social history, labor union, working class, Catalonia, nineteenth century

INTRODUCCIÓ

El motiu pel qual he triat aquest treball està relacionat amb el meu present però també pel meu interès en la Història social, és a dir, l'estudi de les relacions i les estructures socials, de la vida quotidiana i les relacions de classe, tal com la va definir Peter Burke¹. Aquesta complexitat i varietat en els elements susceptibles d'anàlisi, implica que la matèria esdevingui plural en els mètodes i en els camps d'estudis. Així la Història social també significa l'anàlisi del moviment obrer tot i que, al llarg del procés de plantejament del treball, he comprès que ni tota la Història Social actual és moviment obrer ni tampoc els estudis del moviment obrer s'han quedat estancats.

Com he dit anteriorment, un altre raó per haver escollit aquest tema recau en el present. Actualment les retallades en drets laborals estan a l'ordre del dia i existeix una crítica tan des del neoliberalisme com d'una part dels treballadors cap als sindicats. Tot i que en aquest treball no debatré si aquesta resignació és merescuda o no, intentaré plantejar que les conquestes socials que ara molts defensen eliminar han estat el resultat de lluites de més d'un segle. El dret a manifestació, el dret a vaga, els convenis col·lectius i els sindicats es repensen quan, precisament, aquests foren els resultats de les majors lluites del segle XIX i del moviment obrer. En part també neix com a resposta al debat sobre la forma de lluita més adient: entre partidisme o assemblearisme, la lluita des dels partits, des dels sindicats o des de fora d'ambdós mitjançant altres alternatives. Esmentar el sentit polièdric del moviment obrer i com aquest també sempre s'ha mogut sobre una dualitat que ha generat moltes divisions internes (la revolució o la reforma). A més a més, vull esbrinar si la historiografia actual ha deixat de banda o si ha reevaluat la dialèctica marxista i el concepte de classe social.

D'aquesta manera, en el present treball repassaré els orígens del sindicalisme d'una forma oberta, panoràmica i subratllant dos debats essencials: la relació de l'obrerisme associat amb els moviments polítics del context (republicanisme, demòcrates, federals i progressistes) i entendre els motius pels quals l'obrer s'uneix i actua.

Per tant, faré un estat de la qüestió que respongui a cinc apartats que em semblen claus: la definició d'obrer i moviment obrer, la seva relació amb la política (tan liberal com

¹ BURKE, Peter. *Sociología e historia*, Madrid, Alianza, 1987, p. 35.

socialista), la confrontació entre anarquisme i socialisme, els principals conflictes amb la patronal així com les principals estratègies obreres per a solucionar-los i els efectes de la repressió.

En primer lloc, un repàs a com la historiografia ha elaborat els conceptes de presa de consciència obrera i com aquest es debat a l'actualitat.

En segon lloc, caldrà plantejar el vincle amb el progressisme i si els partits polítics liberals van coincidir o no en la lluita amb el moviment obrer.

En tercer lloc, a més a més, el sorgiment del ideari marxista i bakunista implicaria un canvi en el moviment obrer ja consolidat a Catalunya. Però l'afinitat entre el marxisme i el bakunisme duraria poc. Ambdues postures arribarien a un conflicte irreconciliable que significaria una alteració cap als sindicats catalans.

En quart lloc, entendre les primeres i les principals reivindicacions del moviment obrer, les alternatives que proposava i els mecanismes que empraven per a denunciar els conflictes laborals. En aquest darrer punt, la divisió entre estratègies revolucionaries i reformistes serà bastant marcada.

Finalment, caldrà tractar per què l'Estat intervingué contra l'obrer (mitjançant afusellaments, prohibició d'associacions i empresonaments) i quin va ser l'efecte sobre els obrers, es a dir, si s'acabaria amb el moviment obrer o aquest s'adaptaria a les circumstàncies.

La situació en la que es troba la qüestió actualment des d'un punt de vista historiogràfic és bastant controvertida. Mentre que Ángeles Barrio defensa la necessitat d'estudis de síntesi general², Genís Barnosell afirma la necessitat de més estudis locals³.

Però aquestes diferències s'han d'afrontar amb la valentia i seguretat que implica el coneixement de la importància social del nostre estudi. Perquè aquesta recerca, sota el meu punt de vista, és necessària ara més que mai per la important funció social que el sindicalisme representa. No tan sols per articular un discurs basat en recordar a la societat les derrotes, sinó també les victòries que ens han fet arribar al nostre present.

² “no sólo faltan trabajos sobre el papel de los sindicatos, sino sobre el papel del Estado, la política social de los diferentes gobiernos, la política de empleo y el mercado de trabajo, los oficios, la aplicación de nuevas técnicas, la integración de los intereses laborales en la producción, la lucha por el reconocimiento de los representantes obreros, etc. El hecho de que apenas haya monografías sobre estos aspectos y que carezcamos por completo de trabajos de síntesis” ALONSO, Ángeles. “A propósito de...”, p. 59.

³ “sembla que hi ha una manca generalitzada de documentació sobre el període a nivell local. Així, al costat de l'enorme vitalitat del tema a nivell internacional, els treballs sobre la primera fase de l'organització sindical a Catalunya semblen força esmoreïts” BARNOSELL, Genís. “Les respostes dels treballadors”, *Orígens del sindicalisme...*, pp. 15-16

I. DEFINICIÓ D'OBRE I MOVIMENT OBRER

1.1 CONCEPTE D'OBRE I LIBERALISME

El sindicalisme, que té com a data de naixement el 1840 i com a bressol la “Sociedad de Tejedores de Barcelona”⁴, fou fruit d'un seguit de canvis en el medi laboral i quotidià que, consegüentment, afectaren a la condició de vida dels obrers.

Josep Fontana considera que en el procés de transició del feudalisme a la societat capitalista les conseqüències foren uns majors beneficis pel burgés, increment de salaris en alguns sectors (filatura femenina a les fàbriques), millors preus, major ocupació, un treball fàcil que no requeria grans coneixements tècnics però també unes males condicions de vida per la contaminació del aire⁵.

Josep Termes afegeix que la falta de carbó de Catalunya implicaria que les ciutats properes als rius creixessin. Ciutats com Mataró, Reus o Igualada varen augmentar i amb elles el mateix moviment obrer⁶. Genís Barnosell comparteix aquesta afirmació i afegeix que l'associacionisme obrer aparegué en un medi urbà concentrat sobretot en el sector tèxtil⁷.

Però sempre les alteracions en el sistema econòmic (en aquest cas, segons Fontana, el pas d'una economia d'auto subsistència a una d'intercanvi)⁸ impliquen uns canvis sobre la vida de les persones. Les transformacions en les condicions de vida sobre la massa obrera foren molt estudiats abans de la Guerra Civil per la important agitació social en aquell moment dels treballadors. Precisament per això, el llibre “Historia de las

⁴ “El 10 de maig de 1840 era fundada l'Associació de Teixidors de Barcelona, que ben aviat tindria de tres a quatre mil associats, d'un cens laboral de 26.540 treballadors” HUERTAS CLAVERIA, Josep Maria. “La lluita pel dret d'associació (1840-68)”, *Obrers a Catalunya, L'Avenç*, Barcelona, 1994, p. 24.

⁵ FONTANA, Josep. “Nacimiento del proletariado industrial y primeras etapas del movimiento obrero”, *Cambio económico y actitudes políticas en la España del siglo XIX*, Ariel, Barcelona, 1973 pp. 71-72.

⁶ “La primera d'aquestes, la dels teixidors, neix a Barcelona el 1840, i des d'ara les d'aquesta mena s'estenen per tota l'àrea de la nova industrialització, la costa de Llevant, amb Mataró, la ciutat de Reus –aleshores la segona ciutat de Catalunya-, Igualada –amb una gran empena fabril-, els cursos dels petits rius catalans –Llobregat, Anoia, Ter- on s'han instal·lat les fàbriques en busca de l'energia hidràulica” TERMES, Josep. “Els precedents”, *Història del moviment anarquista (1870-1980)*, L'Avenç, Barcelona, 2011, p. 45.

⁷ “Va ser en els nuclis industrials principals (els que reunien un volum important de teixit i una certa concentració industrial) i en nuclis menors adjacents a ells on nasqueren les associacions de teixidors” BARNOSELL, Genís. “Les respostes dels treballadors”, *Orígens del sindicalisme català*, Eumo, Romanya, 1999, p. 156.

⁸ FONTANA, Josep. “Formación del mercado nacional y toma de conciencia de la burguesía”, *Cambio económico y actitudes políticas en la España del siglo XIX*, Ariel, Barcelona, 1973, p. 29.

agitaciones campesinas” de Juan Díaz del Moral n’és un dels màxims exponents d’aquesta etapa perquè tracta sobre les sobtades revoltes populars i la revisió de fenòmens com el bandolerisme.

Però llavors la República arribaria a la seva fi i un cop instaurat el règim franquista la qüestió quedà estancada. Els deu primers anys franquisme suposaren un retrocés per a l’estudi de qüestions de caire més social i es prioritzaria una historiografia aïllada internacionalment, condemnada al ostracisme i nacionalista amb estudis sobre el descobriment del continent americà o l’esperit de Trento. Les preocupacions per temàtiques més socials i polítiques no arribarien fins als anys 50 i 60 quan un grup d’historiadors joves amb una important trajectòria darrere varen començar a plantejar una història menys nacionalista i més social. José Maria Jover Zamora amb el seu llibre “Conciencia burguesa y conciencia obrera en España”, Casimir Martí o el propi Jaume Vicens Vives en foren els principals exponents.

Certament els millors anys per a l’estudi del moviment obrer es situen entre 1960 i 1980 quan la qüestió obrera va sofrir una forta abrivada⁹ tot i que sempre sota una visió del passat bastant polititzada i molt monogràfica¹⁰. Polititzada perquè estudiar el moviment obrer era un mecanisme de lluita contra el franquisme però també perquè apareixerien molts historiadors “amateurs” que farien estudis sobre casos particulars. Per exemple, la síntesi històrica titulada “Els treballadors mercantils dins el moviment obrer català” de Martí Sans Orenge deambula entre la erudició d’arxiu i els records de l’autor el qual va estar molt vinculat amb l’obrerisme d’inicis del segle XX.

No podem passar per alt l’impacte del materialisme històric durant aquests anys perquè gran part dels autors que han tractat el moviment obrer han estat vinculats a aquesta escola que posa l’atenció en les masses populars, les estructures socials de producció, els preus i el moviment de la població¹¹. En definitiva, prioritzar l’estudi dels canvis socials ans que la història política (la relació entre governants i governats).

⁹ Per exemple: ELORZA, Antonio. “Los orígenes del asociacionismo obrero en España”, *Revista de Trabajo*, núm. 37, Madrid, 1972; CALERO, Antonio María. *Movimientos sociales en Andalucía. 1820-1936*, Madrid, 1976; per aquest estat de la qüestió he emprat bastant material dels anys 70 perquè aquests foren, com he dit, els més prolífics per a l’anàlisi del obrerisme.

¹⁰ “Fue una historia con intenciones ‘políticas’ hecha por una generación de historiadores comprometida con el producto de su investigación” BARRIO ALONSO, Ángeles. “A propósito de la historia social, del Movimiento Obrero y los Sindicatos”, *Doce estudios de historiografía contemporánea*, Universidad de Cantabria, Madrid, 1991, pp. 52-53.

¹¹ Però el materialisme històric és molt més. Dintre d’aquest corrent historiogràfic podem trobar diferents pràctiques com la “history from below” que és l’estudi de la classe obrera i la seva mentalitat, llengua i vida diària. Més recentment també s’emprà molt la “social history of language” que té com a objectiu entendre les relacions de poder mitjançant l’anàlisi del llenguatge: BURKE, Peter i PORTER, Roy

Ultra això, no totes les ciutats que van prosperar al segle XIX ho van fer exclusivament per la demanda industrial. Tan el geògraf Jesús Burgueño com l'historiador Quintí Casals exemplifiquen aquest fet parlant de Lleida que esdevingué capital de província i lloc on s'assentaren al 1836 institucions de representació governamental com la Diputació i la Junta d'Alineació de Béns Eclesiàstics¹².

Els obrers havien de subsistir en un món laboral en el qual no existien pensions, cap assegurança ni cap subsidi laboral: deixar de treballar significava literalment no cobrar. Els salaris eren baixos, amb uns horaris intensius (normalment dotze hores de dilluns a divendres i nou hores els dissabtes), sense vacances i amb cap reglament d'higiene ni seguretat al treball¹³. Tot això generava pobresa i conseqüentment una dieta pobre i desequilibrada basada en el pa, la sardina, les lleties i la patata¹⁴.

Per tant les interpretacions de molts historiadors afirmant que tant Europa com Espanya van créixer (segons Joan Serrallonga passarem a Europa dels cent vuitanta-set milions d'habitants al 1800 als dos-cents seixanta-sis al 1850)¹⁵ són certes però incomplertes sinó tenim en consideració que ens trobem un context difícil on un increment de la població no implicava un increment del nivell de vida.

No obstant, molts treballadors mercantils intentaren gastar el poc que tenien en vestir bé car el vestit delimitava la classe social en la qual l'obrer estava¹⁶. Molts d'ells imitarien

(comps.). *The social history of language*, Cambridge University Press, Cambridge, 1987; JULIÀ, Santos. "Emancipación y auge de la Historia social", *Historia social/sociología histórica*, Siglo XXI, Madrid, 2010, pp. 37-87.

¹² BURGUEÑO, Jesús. *Reordenament territorial a l'Espanya contemporània: la província de Lleida (1800-1850)*, Universitat de Lleida, Lleida; CASALS, Quintí. "La demografia lleidatana en la primera meitat del XIX", *Canvi econòmic i social en el pas de l'Antic Règim a l'Estat liberal*, edicions de la Universitat de Lleida, Lleida, 1999, p. 38.

¹³ "ni seguros, ni subsidios de desempleo, ni reglamentos de higiene y seguridad en el trabajo [...] ni tenían derecho a percibir pensiones [...] 13 jornadas diarias, y en las hilaturas y fábricas textiles de la comarca de Osona, 69 horas semanales: 12 horas de lunes a viernes y 9 horas los sábados" MATAS, Jaume (dir.), GALOFRÉ, Jordi. "La revolución industrial (siglo XIX)", *Historia de Catalunya*, Primera Plana, Barcelona, 1992, p. 250.

¹⁴ "Una dieta alimentaria desequilibrada y escasa, en la que la carne era un lujo, provocaba desnutrición, y explica la trágica frecuencia con que el tifus y la tuberculosis hacían mella en los individuos más débiles" MATAS, Jaume (dir.), GALOFRÉ, Jordi. "La revolución industrial...", p. 251.

¹⁵ SERRALLONGA, Joan. "Un espectro se cierne sobre Europa...", *La Lucha de Clases. Orígenes del movimiento obrero*, Eudema, Salamanca, 1993, p. 31.

¹⁶ SANS ORENGA, Martí. "Indumentària de les diferents classes socials", *Els treballadors mercantils dins el moviment obrer català*, Pòrtic, Barcelona, 1975, pp. 42-44.

els vestits de la burgesia portant camisa de coll alt amb corbata o vestit de llana tot i que fossin teixits de menys qualitat¹⁷.

Fins aquí he presentat els canvis que la societat estava experimentant i la condició de vida dels obrers. Ara cal plantejar com podríem definir treballador, moviment obrer i moviment social.

Manuel Tuñón de Lara defineix l'obrer com qui ven la seva força de treball al propietari dels mitjans de producció, és a dir, a l'amo dels bens produïts¹⁸. Molts d'ells solien ésser treballadors dels sectors agrícola, industrial, miner, energètic o del transport¹⁹. Aquests obrers lluitaven per obtenir uns objectius comuns mitjançant la unitat, la cooperació o la organització²⁰. Aquest concepte d'unió o solidaritat és molt polièdric i molts autors tendeixen a fer-ne una classificació entre solidaritats verticals –per exemple les relacions internes dintre d'una família–, les solidaritats horitzontals –generacionals (lleves, promocions), de gènere o classes socials– i finalment les externes –estructures nacionals, classes socials o grups jerarquitats en sindicats o associacions polítiques–²¹. En aquest treball faré especial atenció a les darreres.

Jesús de Felipe Redondo, guanyador del premi Miguel Artola a l'any 2009 per la seva tesi doctoral “Orígenes y formación del movimiento obrero en España (1830-1874). Una revisión histórica e historiográfica”, hi aporta una visió més nova. Aquest historiador és crític amb el concepte de consciència de classe i considera que fou una explicació que als anys 70 s'adaptava molt bé per la forta influència de la doctrina marxista. La interpretació de Felipe Redondo està basada en el fort vincle entre obrerisme i el liberalisme polític. S'entenia treballador com aquell qui pertany a una comunitat de “ciudadans lliures” i “iguals” (ambdós conceptes estrictament moderns-

¹⁷ “I no ens oblidéssim dels guants i del bastó, que tot senyor portava una mica com qui porta unes relíquies distintives de perdudes armes de cavalleria” SANS ORENGA, Martí. “Indumentària de les...”, p.42.

¹⁸ “Dícese obrero de aquella persona que vende su fuerza de trabajo a otra, llamada capitalista, que posee los medios de producción y que es también dueña de los bienes producidos.” TUÑÓN DE LARA, Manuel. “Introducción”, *El movimiento obrero en la Historia de España*, Taurus, Madrid, 1972, p. 9.

¹⁹ TUÑÓN DE LARA, Manuel. “Introducción”, *El movimiento obrero ...* p. 9.

²⁰ “Se entiende por movimiento obrero la serie de instituciones en que se agrupan los trabajadores y todos aquellos que optan por militar a su lado, conscientes unos y otros de su solidaridad y de la utilidad que para ellos tiene organizarse a fin de precisar sus objetivos comunes y de proseguir su realización” MARCEL, David. *Los trabajadores y el sentido de su historia*, Cujas, 1967, p. 94.

²¹ MAYAYO, Andreu. “Sindicalisme i cooperativisme agraris als Països Catalans (1890-1990)”, *Solidaritats pageses, sindicalisme i cooperativisme / Segones Jornades sobre Sistemes Agraris, organització social i poder local als Països Catalans*, Institut d'Estudis Ilerdencs, Lleida, p. 285.

liberals)²². Si els marxistes entenien els treballadors com els qui ocupen un lloc determinat a la cadena de les relacions socials de producció i en lluita amb el capitalista, Felipe de Redondo ho defineix com un grup de “ciudadans lliures” productors dels quals els seus “drets naturals” no estaven reconeguts per les autoritats. Per tant, la lluita per aquest autor és especialment jurídica: trobar la igualtat de tracte davant la llei entre, com deien els liberals, tots els “ciudadans lliures”²³.

Aquestes dues interpretacions antagòniques ens ajuden a entendre una realitat historiogràfica molt més àmplia. Al voltant de la caiguda del bloc soviètic – i el seu col·lapse econòmic i polític –, començà el replantejament dels conceptes marxistes (de classe social, de proletarització, etcètera) i com a conseqüència molts estudis d’Història Social variaren els seus temes i la seva metodologia. La caiguda del mur de Berlín al 1989 esdevindria l’esdeveniment històric que plasmaria tot aquest conflicte i al 1992 Francis Fukuyama escriuria en un to fatalista que la Història havia arribat a la seva fi pel desenllaç de la ideologia marxista i per tant, l’acabament de la lluita entre ideologies. Això ha portat també a que autors replantegin els propis conceptes que molts historiadors han anat abandonat, com Keith Nield i Geoff Eley els quals opinen que la idea de classe ha d’èsser revalorada per seguir utilitzant-la:

*“queríamos ofrecer una reflexión sobre cómo ésta (la idea de clase) podía utilizarse todavía solidamente hoy en día – historiográfica, teórica y políticamente”*²⁴

En resum, les variacions econòmiques i socials que estaven experimentant els obrers van propiciar l’associacionisme, van suposar un canvi en el lloc que ocupaven a la cadena productiva i també una major importància del recolzament obrer a les corrents polítiques liberals. Les definicions tan del concepte obrer com moviment obrer de la

²² “En estos años (del 1830 al 1870), la identificación como un “trabajador” implicaba la pertenencia del individuo a una *comunidad de ciudadanos (varones) útiles, libres e iguales en derechos*” FELIPE REDONDO, Jesús de. “Introducción”, *Orígenes y formación del movimiento obrero en España. Una revisión histórica e historiográfica*, Universidad de La Laguna, 2009, pp. 14-15.

²³ “se hablaba de la(s) “clase(s) obrera(s)” como un grupo de ciudadanos productores que trabajaban manualmente, cuyos derechos no estaban reconocidos por las autoridades, lo que les impedía emanciparse como individuos propietarios de su trabajo” FELIPE REDONDO, Jesús de. “Introducción”, *Orígenes y formación...*, p. 241.

²⁴ NIELD, Keith. i ELEY, Geoff. *El futuro de la clase en la Historia ¿Qué queda de lo social?*, Universitat de València, València, 2010, p. 11.

historiografia més recent adjudica a la relació dels obrers amb el corrent polític liberal un paper encara més fonamental en comparació amb la historiografia dels anys setanta. Una historiografia normalment caracteritzada per un discurs marxista i que, a diferència de la historiografia més actual, no reiterava tan el vincle entre l'obrerisme i el liberalisme.

1.2 LA PRESA DE CONSCIÈNCIA

Per la majoria d'historiadors, les causes d'aparició del moviment obrer no es limiten d'entrada a l'aparició de la consciència de classe. En tot cas, aquesta conscienciació de classe és resultat d'un seguit de causes i factors tan des del punt de vista laboral com quotidià.

Per exemple, Genís Barnosell atribueix a les causes d'aparició del moviment obrer les queixes de les condicions laborals i de salubritat a la feina, l'amenaça de desaparició sobre el treball tradicional, la durada de la jornada laboral i els baixos salaris (que encara eren més reduïts al món rural)²⁵. Josep Fontana, que coincideix amb Barnosell pel que fa a la baixada del salari rural, destaca que el sector de la filatura femenina de les fàbriques industrials urbanes es cobrava més que al sector domèstic i artesanal del medi rural²⁶. No obstant, el salari del treballador a la fàbrica seguia essent baix i sense ajudes per viduïtat, baixes laborals o assegurances a la feina en cas d'accident.

Endemés, l'antropòleg barceloní Gerard Horta amb el seu llibre "Cos i revolució. L'espiritisme català o les paradoxes de la modernitat" tracta el moviment espiritista del segle XIX que agrupà a gran part del col·lectiu obrer. Per tant, no desitja contextualitzar el sindicalisme, però sí entendre com el capitalisme industrial va afectar als obrers provocant una nova visió del món i unes noves formes d'associacionisme. Gerard Horta estableix que l'aparició de l'associacionisme es va donar per un procés d'anomia: la societat estava deslligada, hi hagué un canvi de referents, conflicte social (precarietat, malaltia, desnutrició i mort) i una desunió de la comunitat²⁷. La comunitat s'havia

²⁵ BARNOSSELL, Genís. "Les respostes dels ...", pp. 156-157

²⁶ "mientras las hilanderas de Cabeza de Buey ganaban menos de un real por día de labor, las jóvenes empleadas en las modernas fábricas de hilados de Reys obtenían jornales de dos o seis reales" FONTANA, Josep. "Nacimiento del ...", p. 71.

²⁷ "Tot període de mutació és alhora un període de desorganització dels conjunts que componen la totalitat orgànica, per consegüent dins una societat desintegrada o en vies de descomposició les necessitats socials ja no troben els objectes sobre els quals es projecten i se sadollen" HORTA, Gerard. "Trànsits corporals, i trànsits socials", *Cos i revolució. L'espiritisme català o les paradoxes de la modernitat*, Edicions del 1984, Barcelona, 2004, p. 61.

desestabilitzat i en part la raó radicava en l'èxode rural que havia fet perdre el contacte proper amb altres individus que havien estat fonamentals en el medi rural. El capellà, per exemple, n'era un d'aquests personatges perquè a la ciutat el contacte amb el creient era més reduït i el capellà tenia a més feligresos per a atendre. Aquesta comunicació portaria a l'obrer a quedar obert a un nou mar d'idees que podien abraçar des de l'espiritisme fins les noves societats de resistència o al socialisme utòpic²⁸.

Per un altra banda, Edward Thompson ha atribuït la lluita per la llibertat de premsa, l'alfabetització²⁹, les "Societats de Lectura" i la premsa radical com les causes d'aparició de la presa de consciència a Anglaterra entre 1820 i 1830³⁰. Però la historiografia catalana que he consultat no treballa aquests elements pel que fa el inici del segle XIX probablement per la complexitat alhora de trobar i accedir a certes fonts historiogràfiques³¹. L'estudi dels elements culturals i educatius que van propiciar crear un col·lectiu obrer normalment s'expliquen a partir de la segona meitat del segle XIX mitjançant els estudis dels centres culturals que al tercer apartat d'aquest treball tractaré amb atenció.

Molts historiadors de la dècada dels seixanta i setanta plantejarien aquests factors que hem nombrat com a fornidors de la presa de consciència del proletariat juntament amb la proletarització urbana i agrària i la desaparició dels gremis³².

²⁸ HORTA, Gerard. "Els espiritistes segons ells mateixos", *Cos i revolució*. ..., p. 130.

²⁹ Edward Thompson mostra una carta d'un miner que reflexa aquesta idea: "No pretendo ser un aprovechado, pero sé, y muchos de mis compañeros te conocen, que no se nos trata como debería, y un gran filósofo dice, adquirir conocimiento es saber que somos ignorantes. Pero nosotros hemos empezado ya a enterarnos y vosotros patronos y propietarios podéis tener cuidado, porque no vais a seguir haciendo tanto lo que queráis, ahora vamos nosotros a hacerlo" THOMPSON, Edward. "La consciencia de clase", *Edward Palmer Thompson*, Crítica, Barcelona, 2001, p. 93

³⁰ THOMPSON, Edward. "La consciencia de ..." pp. 98-102 ; Per un altra banda, la defensa d'obres i artesans de la premsa lliure ha estat estudiat a: WICKWAR, William. *Struggle for the freedom of the press, 1819-1832*, Johnson Reprint Corporation, Londres, 1972.

³¹ "El estudio de las nuevas formas de solidaridad campesina se enfrenta a una aridez de fuentes casi absoluta. La documentación disponible acostumbra a ser impresa (estatutos, algún estudio o informe publicado por instituciones, o publicaciones oficiales). A pesar de ello, es posible detectar el origen del movimiento asociativo" VICEDO, Enric. "Crisis de las...", p. 215 ; "He accedido de forma indirecta a una parte de los documentos que he analizado. Ello se debe a que las investigaciones realizadas sobre el movimiento obrero español en las tres últimas décadas proporcionan abundante información a la que no siempre es fácil acceder directamente debido a su localización o estado de conservación" FELIPE REDONDO, Jesús de. "Introducción", *Orígenes y formación...*, p. 18

³² "en la fase de despliegue de la revolución liberal: la que en el plano político liquida el antiguo régimen [...]; la que, en el plano social, supone la sustitución de la vieja estructura estamental por una estructura típicamente clasista; la que, de una parte con la desaparición de los gremios y el triunfo de los principios de libre contratación, y de otra con la doble desamortización campesina [...], implica, descaradamente, el desarrollo del proletariado urbano [...] y del proletariado agrario" SECO SERRANO, Carlos. "Acotaciones

A la dècada dels seixanta i setanta la presa de consciència del proletariat, la evolució de les organitzacions obreres, el conflicte entre marxisme i bakunisme i les condicions de vida de l'obrer eren els principals temes de l'àmbit historiogràfic. D'aquests temes seran importants les aportacions de Carlos Seco Serrano, Casimir Martí, Clara Lida, Jaume Vicens Vives, Josep Fontana, José Díaz del Moral, Josep Termes, Manuel Reventós, Oriol Vergés, Renée Lamberet³³. Eren els anys que s'estudiaven “els de d'alt” i “els de sota” com els hi diu Seco Serrano³⁴, els “operaris” i els “miserables” per Vicens Vives o els “menestrals i artesans” o els “tèrbols i malèvols desbordats” per Ramón de Mesonero Romanos.

Tots aquests historiadors accepten que uns factors socioeconòmics –els quals n'he fet esment- van fer emergir el concepte de consciència de classe i veuen aquest com un desencadenant de l'associacionisme obrer. Alhora, el moment d'aparició del concepte de classe serà debatut ja des d'uns orígens.

Mentre Karl Marx entenia que l'obrer era conscient des del moment que ja és proletari (el que significa que s'organitza, que té una forma de viure determinada, que ocupa un lloc a la cadena productiva, és revolucionari i actua) Lenin creia que el proletari *per se* no tenia consciència de classe, necessitava d'un partit polític, del Partit Comunista³⁵.

documentales para el estudio de la Internacional en España”, *Actas de los consejos y comisión federal de la región española (1870-1874)*, Universidad de Barcelona, 1969 p. 8.

³³ SECO SERRANO, Carlos. Tríptico carlista: estudios sobre historia del carlismo, Ariel: Barcelona, 1973; BENET, Josep i MARTÍ, Casimir. Barcelona a mitjan segle XIX (1845-1846). El moviment obrer durant el bienni progressista (1854-1856), Curial, Barcelona, 1976 ; LIDA, Clara. *Anarquismo y revolución en la España del XIX*, Siglo XXI: Madrid, 1972; VICENS VIVES, Jaume. *Aproximación a la historia de España*, Vicens-Vives: Barcelona: 1970; FONTANA, Josep. *La Quiebra de la monarquía absoluta, 1814-1820: la crisis del Antiguo Régimen en España*, Ariel: Esplugues de Llobregat, 1971; DÍAZ DEL MORAL, José. *Historia de las agitaciones campesinas andaluzas*. Córdoba (Antecedentes para una reforma agraria, Instituto de Historia del Derecho, Madrid, 1929; TERMES, Josep. *El movimiento obrero en España. La Primera Internacional (1864-1881)*, Publicaciones de la Cátedra de Historia General de España, Barcelona, 1965; REVENTÓS, Manuel. *Moviments socials. Assaig sobre alguns episodis dels moviments socials a Barcelona, en el segle XIX*, Barcelona, 1925; VERGÉS, Oriol. *La I Internacional en las Cortes de 1871*, Publicaciones de la Cátedra de Historia General de España, Barcelona, 1964; LAMBERET, Renée. *Mouvements ouvrier et socialistes. Espagne (chronologie et bibliographie). 1808-1936*, París, 1953;

³⁴ SECO SERRANO, Carlos. “Acotaciones documentales para...”, p. 12.

³⁵ DÍEZ DEL CORRAL, Francisco. “Marxismo y leninismo”, *Lenin, una biografía*, El Viejo Topo, Barcelona, 1999, pp. 118-119.

Per tant, mentre pel primer el sentir i saber ser proletari és quelcom natural³⁶ pel segon necessita d'un partit dirigit per la "intel·lectualitat burgesa"³⁷.

Manuel Tuñon de Lara parcialment seguiria la interpretació marxista: el tipus de producció genera proletaris. Però a diferència de Marx, la consciència de classe en ells encara no apareix, no la saben i per tant no hi ha moviment obrer sobtat. Segons aquest autor, el ludisme d'inicis del segle XIX (1821-1835) ja foren per ell unes petites accions col·lectives amb una certa conscienciació de classe. Finalment hi hagué una tercera etapa en la qual l'obrer ja s'associa i actua: a partir del 1840 amb la primera associació de teixidors de Barcelona³⁸.

Un any més tard Miquel Izard i Manuel Seco, entenen que aquest procés no fou tan jove com digué Tuñon de Lara. La presa de consciència de classe per part de l'obrerisme no fou fins a partir del 1855-1856 i no exclusivament per factors socioeconòmics sinó també pel fracàs de la via parlamentaria dels dos representants obrers Joan Alsina i Joaquim Molar –dels quals faré esment més endavant- i la ignorància que va fer el partit progressista de les seves demandes. Miquel Izard creia amb un desencant de les masses obreres amb el progressisme i amb el seu líder militar Baldomero Espartero el qual no va fer res per salvar ni al cap del moviment obrer Josep Barceló (líder de la revolta contra les selfactines) que fou executat ni a ells mateixos davant l'avenç moderat de 1843³⁹. Manuel Seco creia també que la ineficiència de les Corts a fer definitivament una bona llei pel moviment obrer –el "projecte de llei sobre la indústria manufacturera"- implicaria la presa de consciència per l'obrerisme⁴⁰. No obstant –com explicaré més detalladament al segon apartat- per Felipe Redondo, aquesta ineptitud de les Corts no portaria a una presa de consciència sinó a un apropament a les doctrines democràtiques.

³⁶ "Lo que quiere decir que en Marx no hay separación entre lo objetivo, la ciencia, y lo subjetivo, la conciencia. Así, la conciencia proletaria es, también, *ciencia de la realidad social*. No surge de un saber, sino de un vivir: de las condiciones materiales de vida, del espacio que ocupa en la producción" DÍEZ DEL CORRAL, Francisco. "Marxismo y leninismo"... , p. 122.

³⁷ "Pero el sometimiento de la espontaneidad implica profesionalizar la revolución. Prepararla, dirigirla, realizarla no es obra ya de la clase sino de un grupo escogido de revolucionarios profesionales" DÍEZ DEL CORRAL, Francisco. "Marxismo y leninismo"... , p. 120.

³⁸ TUÑON DE LARA, Manuel. "Introducción", *El movimiento obrero*..., p. 11.

³⁹ "Todos los sucesos del Bienio, desde el asesinato legal de Barceló hasta la actitud pasiva de Espartero ante el retorno moderado, dieron al obrerismo catalán suficientes y sobrados motivos para convencerse de que el progresismo liberal-burgués no sólo no era su aliado potencial, sino su enemigo" IZARD, Miquel. "Las primeras asociaciones obreras. 1840-1868" *Industrialización y obrerismo*, Ariel, Barcelona, 1973, p. 106 .

⁴⁰ IZARD, Miquel. "Las primeras asociaciones...", p. 106.

Prèviament havia dit que conceptes com “presa de consciència” o “conscienciació de classe pel proletariat” a l’actualitat ja no són tan reiterats per causa de la caiguda d’uns ideals marxistes que, als anys setanta, sí estaven en plena vigència en el món historiogràfic. La tesi doctoral de Jesús de Felipe Redondo de l’any 2009 difereix completament dels autors anteriors. Per això, Felipe Redondo té com a idea central que l’aparició del concepte de classe no va ser l’element fonamental per a que aparegués el moviment obrer sinó que va ser la presa de conceptes, idees i projectes moderns-liberals que els obrers compartien. La idea de “ciutadans iguals” els feia lluitar per la igualtat a la feina però també els feia veure que els obrers no tenien barreres geogràfiques ni d’oficis. Per tant sí que confiaren amb el progressisme com a opció política que reconeixia els seus drets com a “ciutadans” (com plasmen Manuel Seco i Miquel Izard) però quan aquests no ho van fer llavors buscaren altres opcions liberals (com la demòcrata, republicana o federal) i amb el no reconeixement dels seus drets amb la imposició novament d’un rei com Amadeu de Savoia al 1869 optarien per opcions socialistes (el marxisme o l’anarquisme).

Mentre que Manuel Tuñón de Lara identificava el ludisme com un preludi al sorgiment de la consciència de classe obrera⁴¹, Genís Barnosell ho entenia no com una lluita revolucionària sinó com un mecanisme d’intimidació per arribar al pacte⁴².

A grans trets, el ludisme va ser un moviment de protesta obrera iniciat per Ned Ludd (líder obrer escocès de finals del segle XVIII) que es va centrar en la destrucció de maquinària. Però també era un moviment contra les baixades de salari i per a reclamar molts dels drets previs que les noves relacions econòmiques estaven eliminant. Tanmateix es veia la introducció de les primeres màquines com unes portadores d’atur - feia que es necessitessin menys obrers-, simplificaven el treball tècnic – per tant, el capitalista podia emprar mà d’obra barata (nens i dones) – i obligava a anar a la fàbrica, per tant, acabava amb el treball a domicili, l’artesanat tradicional (el qual si volia sobreviure s’hauria de proletaritzar) i amb uns ingressos extra d’aquells camperols que

⁴¹ TUÑÓN DE LARA, Manuel. “Introducción”, *El movimiento obrero...*, p. 11.

⁴² “A diferència de casos aïllats, com l’assalt a la casa d’un fabricant a Sabadell o els enfrontaments esdevinguts a Olot en els quals s’apedregà una fàbrica, sembla que els dirigents de l’associació de Barcelona, defensaven aquí una pràctica que s’allunyava de l’exemple ludista d’atac a màquines i propietats i que s’acostava més a les amenaces verbals o la intimidació física” BARNOSSELL, Genís. “Les respostes dels treballadors”, *Orígens del sindicalisme...*, p. 149.

treballaven amb telers i feines artesanals complementàries⁴³. Al llibre “Història del moviment obrer als Països Catalans” (2001) també expressa l’atur obrer com l’element clau denunciat però afegeix les males condicions higièniques de les fàbriques i el canvi en la cadena de producció de l’obrer⁴⁴: el treballador ni era propietari dels mitjans productius ni tenia responsabilitat sobre la comercialització del producte: no controlava el procés productiu en la seva totalitat. Com digué també Josep Fontana, el proletariat ofereix la seva força de treball però els mitjans de producció ja no són seus⁴⁵.

Segons Anna Maria Garcia Rovira, els empresaris ràpidament buscarien la forma de desmentir les acusacions de la classe obrera i escrigueren al periòdic “El Catalan” que la introducció de les màquines no prenia el treball i que farien produir millor i a un preu inferior⁴⁶. No obstant, Genís Barnosell mostra que hi havia propietaris que reconeixien que a curt termini hi hauria menys treball i per tant, ens fa entendre que la burgesia no va donar una resposta unitària⁴⁷.

Les accions foren diverses per part del col·lectiu obrer. S’atacaren les màquines a Camprodon a l’any 1823, a Alcoi el 1821, l’incendi de la fàbrica Arnau (amb la mort del propietari i els seus dos fills) i durant les bullangues del 1835 s’incendiaria la fàbrica dels Bonaplata anomenada “El Vapor”.

Tot això va provocar que la burgesia intentés estar preparada per si el moviment tenia continuïtat al llarg dels anys següents. Per això, destinarien els seus esforços a la creació d’assegurances (“Sociedad de seguros mutuos contra incendios y destrucciones de establecimientos fabriles del antiguo Principado de Cataluña” creada al 1841) i cercar el

⁴³ BENET, Josep i MARTÍ, Casimir. “El conflicte de les selfactines” *Barcelona a mitjan segle XIX (1845-1846). El moviment obrer durant el bienni progressista (1854-1856)*, Curial, Barcelona, 1976, p. 348.

⁴⁴ CLIMENT, Eliseu (ed.). “Obrers, liberals i revolucionaris: les bullangues”, *Història del moviment obrer als Països Catalans*, Edicions del País Valencià, València, 2001, pp. 19-20.

⁴⁵ FONTANA, Josep. “Nacimiento del proletariado...”, p. 73.

⁴⁶ “(el risc d’incendi de la fàbrica Bonaplata) va ser interpretada pel liberalisme radical com una provocació. *El Catalan* es va afanyar a publicar un editorial explicant els avantatges dels telers mecànics que no solament no prenen ‘el trabajo a las clases laboriosas y activas’ sinó que, en la mesura que permetien produir gèneres de millor qualitat a més baix preu, eren l’únic mitjà de fer front a la competència estrangera i d’acabar amb el contraban” GARCIA ROVIRA, Anna Maria. “La revolta popular de l’estiu de 1835. Burgesia liberal i poble menut”, *L’Avenç*, num. 87, 1985, p. 44.

⁴⁷ “Per això es feia una gran propaganda destinada a convèncer-los que, encara que els telers mecànics estalviaven mà d’obra, augmentarien la competència de la indústria catalana i, per tant, en permetrien el creixement. A la llarga, el creixement industrial crearia més ocupació i salaris més alts” BARNOSELL, Genís. “Les respostes dels...”, pp. 153-154.

suport del govern (la Comissió de Fàbriques reivindicà una llei d'indemnització pagada pels propis veïns de la localitat on hi hagués algun incendi d'una fàbrica provocat)⁴⁸.

Amb el prolongat govern moderat que s'encetà al 1843, les màquines, segons Barnosell, s'acabarien imposant a excepció del sector del tèxtil que no va ser fins a partir de 1861. La raó d'aquesta trigança va ser la forta resistència dels teixidors manuals que Jordi Nadal també va estudiar prèviament⁴⁹.

1.3 DE LES ESTRUCTURES GREMIALS A L'ASSOCIACIONISME OBRER

He esmentat que tant l'aparició de l'associacionisme obrer de 1840 com el ludisme van sorgir pel nou paper que ocupava l'obrer en la cadena productiva i per la eliminació de les estructures laborals tradicionals (com els gremis, les confraries, entre d'altres). Aquest és un punt en el qual la majoria dels historiadors hi estan d'acord. Però, ara cal plantejar com van influir els gremis en les primeres associacions obreres.

Genís Barnosell és qui ha estudiat amb major atenció aquest aspecte al seu llibre "Orígens del sindicalisme català" en el que conclou que l'associacionisme obrer va rebre una forta influència dels gremis de fadrins -que reunien als treballadors d'oficis però no als mestres-, de les Mútues de Socors Mutus, de les Confraries i de les societats clandestines⁵⁰. D'aquesta manera, aparegueren seccions d'oficis (com la Societat d'Olot a la qual hi havia teixidors, faixaires, mitgers i paraires) que van copiar la tasca que havien desenvolupat els gremis. Per exemple, tal com feien els gremis uns anys abans, si un treballador es traslladava a un altre localitat, la secció d'ofici local pagava una quantitat per a permetre-li viure a la nova ciutat i li buscava feina. Si els diners se li acabaven, la secció d'ofici de la nova ciutat li donava encara més diners que provenien de la secció d'ofici de la ciutat d'on l'obrer era originari⁵¹.

⁴⁸ BARNOSELL, Genís. "Les respostes dels treballadors", *Orígens del sindicalisme...*, p. 155.

⁴⁹ NADAL, Jordi. "La indústria cotonera", *Història econòmica de la Catalunya contemporània*, vol. III, Enciclopèdia Catalana: Barcelona, 1991, pp. 28-30.

⁵⁰ "Maig de 1840 no és pas l'inici del sindicalisme a Catalunya. Com hem vist, els treballadors, que, a partir d'aquesta data, van organitzar-se en associacions que ens apareixen com a notablement 'madures', van tenir una experiència laboral i política anterior. Prenent com a referència els anys immediatament anteriors a 1840, l'experiència laboral (pel que fa a formes organitzatives) es va donar al si dels gremis de fadrins o al si del sindicalisme clandestí" BARNOSELL, Genís. "Conclusions finals", *Orígens del sindicalisme...*, p. 253.

⁵¹ BARNOSELL, Genís. "Les respostes dels ...", pp. 151-152.

Josep Termes també defensa que moltes societats de resistència compartien la forma organitzativa dels gremis⁵² com també ho fa la historiografia anglesa que reitera que els gremis van suposar una forta influència per a les futures associacions obreres.

No obstant, hi ha crítics com John Rule⁵³ o Jaume Vicens Vives el qual afirmava que els obrers es distanciaven dels gremis perquè eren formes caduques i antiquades⁵⁴.

Podem relacionar aquest debat amb un cas local: la Confraria dels Llauradors de Lleida. Aquesta confraria és una mostra més de solidaritat camperola del Antic Règim que duraria fins al segle XVIII i XIX. Va ésser en tot moment una mostra de la conflictivitat camperola i si a l'Antic Règim destacava per lluitar contra la privatització de les terres comunals i del pagament del delme que exigia el "Cabildo" de Lleida, al segle XVIII denunciaria la concentració de terres en mans d'uns pocs⁵⁵. Quintí Casals afegeix que fora de la part reivindicativa que pogués tenir la seva estructura, era sobretot un exemple de Societat de Socors Mutu perquè unificava salaris de jornalers per a l'ajuda mútua. Les mútues de socors o "sociedades de ayudas mutuas"⁵⁶ eren agrupacions d'obriers o camperols que prestaven crèdits finançats des del propi moviment popular a les associacions obreres o a individuals. Per tant, funcionarien com caixes populars amb una funció social⁵⁷. En cas de mort d'un familiar proper, viduïtat o accident laboral, les Societats de Socors Mutus ajudaven econòmicament als obrers. Però també eren importants per a ésser una forma de finançament per a evitar que molts fills d'obriers anessin a l'exèrcit. Les Societats de Socors Mutus van atorgar una ajuda econòmica que

⁵² "Neix un moviment obrer societari, basat en les societats dites de resistència (calcant l'estructura dels vells oficis gremials, però refusant-se la seva forma organitzativa de mestres, oficials i aprenents), quedant-se només amb la categoria nova d'obrer de fàbrica i ofici, assalariat." TERMES, Josep. "Els precedents", *Història del moviment ...*, p. 45.

⁵³ RULE, John. (ed.). *British trade unionismo, 1750-1850. The formative years*. Longman, Londres-Nova York, 1988.

⁵⁴ "Ja Vicens Vives va refusar qualsevol mena de relació entre gremis i obrers i va afirmar que 'els treballadors es desentengueren dels gremis perquè els consideraven associacions caducades, si no reaccionàries, que no els servien de res en la lluita per assolir un equilibri satisfactori en llus reivindicacions laborals i de classe" BARNOSELL, Genís."Societats de Socors Mutus i gremis en els orígens de les societats de resistència", *Orígens del ...*, p. 21.

⁵⁵ VICEDO, Enric. "Crisis de las solidaridades tradicionales y nuevas formas de asociación y resistencia campesina en la Cataluña Occidental (1750-1920)", *Historia Agraria*, num. 18, 1999, pp. 202-207.

⁵⁶ "la creación de sociedades de ayudas mutuas, es decir, unas entidades que, mediante el pago de una cuota mensual, facilitaban a sus miembros ayuda y asistencia en caso de enfermedad, accidentes e incapacidad" MATAS, Jaume (dir.), GALOFRÉ, Jordi. "La revolución industrial (siglo XIX)", *Historia de Catalunya*, Primera Plana S.A, Barcelona, 1992, p. 253.

⁵⁷ "Mutualismo: [...] Sostiene la necesidad de crear un sistema laboral cooperativista e igualitario, financiado por una institución bancaria popular que preste créditos gratuitos a las asociaciones obreras y a los trabajadores autónomos" *Diccionario de Historia*, RBA, Barcelona, 2003, ps. 193-194.

va permetre a moltes famílies obreres la possibilitat de pagar una fiança per lliurar-se'n de les quintes.

Genís Barnosell estableix que el vincle entre aquestes societats i les associacions obreres reivindicatives inicialment va ser mínim⁵⁸. Tot i això, Termes afirma que moltes Societats de Socors Mutús en realitat eren societats de resistència que per la illegalitat del moment tingueren que prendre una funció assistencial fictícia o superflua⁵⁹.

A més a més la historiadora francesa Michel Rallé insisteix que aquestes societats més endavant foren estructures més crítiques i “antiautoritàries” però que, a diferència dels sindicats com el de les “Tres Clases de Vapor”, s’organitzaven amb una democràcia interna més directa i amb rotació de càrrecs⁶⁰.

⁵⁸ “A Espanya, els lligams amb l’acció col·lectiva i reivindicativa obrera (de les Societats de Socors Mutus) eren escassos, però això no vol pas dir que no tinguessin res a veure amb el moviment obrer posterior: es troben de vegades en l’origen de societats de resistència i contribuïren a definir i divulgar valors, com la solidaritat o l’organització, que passarien a formar part de la identitat obrera” BARNOSSELL, Genís. “Societats de Socors ...”, p. 19.

⁵⁹ “Aquest naixent moviment obrer adoptà, a més de la forma de societat de resistència, la de societat d’ajuda mútua (per assistir aturats, lesionats o malalts), en part perquè així podia justificar legalment la seva existència” TERMES, Josep. “Els precedents”, *Història del moviment...*, p. 46.

⁶⁰ RALLE, Michel. “¿El montepío obrero: anacronismo o modelo?”, *Estudios de Historia Social*, núm. 30, 1984; RALLE, Michel. “La función de la protección mutualista en la construcción de una identidad obrera”, *Solidaridad desde abajo: trabajadoras y socorros mutuos en la España contemporánea*, UGT Centro de Estudios Históricos, 1994.

II. REVOLUCIÓ LIBERAL, CONTRAREVOLUCIÓ I LLUITA OBRERA A LA PRIMERA MEITAT DEL SEGLE XIX

2.1 OBRERISME I LIBERALISME

En aquest context de “revolució” liberal i consolidació dels Estats-nació del segle XIX que he introduït en el capítol anterior, hagué d’aparèixer el que Ramon Arnabat qualificà com a “moviments contrarevolucionaris” dels quals el més important fou el carlisme⁶¹. El carlisme era contrari a l’ordre polític-dinàstic i socioeconòmic que el liberalisme estava reconduint car trencava les velles estructures de l’Antic Règim, demanava major recaptació d’impostos i s’instaurava en un context de penúries, contaminació i misèria⁶². Els col·lectius que donaven suport al carlisme eren principalment la petita noblesa i el camperolat català i basc.

Un cop introduït el context ideològic general cal plantejar com s’ha estudiat la relació de l’obrerisme amb aquests dos corrents ideològic. Ángeles Barrio considera que a la dècada dels anys seixanta i setanta no es va donar suficient importància a la relació dels partits polítics liberals amb el moviment obrer i aquesta és encara una tasca pendent per la història catalana⁶³.

En aquest capítol pretenc plantejar, en primer lloc, com la historiografia ha tractat el posicionament obrer respecte la “revolució” liberal i, en segon lloc, si es comprèn la lluita com a integrant del carlisme o involucrada dintre de la revolució.

Cinc corrents ideològics principals trobem integrats en el liberalisme tot i que diferenciats entre ells: el progressista, el moderat, el demòcrata, el republicà i el federal. Segons Pere Gabriel i Ángel Duarte, el moviment liberal progressista d’inicis del segle XIX no volia una participació tan gran de les masses obreres a diferència dels demòcrates⁶⁴. Amb tot, més endavant plasmaré com Josep Fontana, Anna Maria Garcia

⁶¹ ARNABAT, Ramon. “*El reialisme durant el Trienni Liberal a Catalunya. Un debat obert: contrarevolució, antirevolució o revolució?*”, *L’Avenç* Barcelona, 1993, pp. 22-29.

⁶² DDAA. “La configuració de l’Estat liberal”, *Horitzó Història*, Editorial Vicens Vives, Barcelona, 2006, pp. 130-140.

⁶³ “Es necesario ampliar cuanto se pueda la investigación sobre las relaciones complejas entre el republicanismo, el obrerismo y el anticlericalismo ya que parecen más significativas, en ocasiones, que el propio movimiento obrero, especialmente en la medida en que el republicanismo no pudo llevar a cabo su programa de reforma” BARRIO ALONSO, Ángeles. “A propósito de ...”, p. 65.

⁶⁴ “En la cultura política federal y pimargalliana existían elementos de análisis clasista, en la medida que el propio partido pretendía representar, en ocasiones explícitamente, los sectores populares y trabajadores

Rovira, Carlos Seco Serrano i Jesús de Felipe Redondo fan referència a un cert control del grup progressista (sobretot a les bullangues) i una entesa entre el liberalisme i l'obrerisme. Per tant, hi havia autors que defensaven la relació entre l'obrerisme i la política liberal. Un d'ells n'és Jesús de Felipe Redondo que afirma que no tan sols era perquè el progressisme donava suport puntualment al dret d'associació sinó també perquè molts obrers creien erròniament que els moderats defensaven desigualtats de l'Antic Règim per la desmesurada política repressiva i el seu desacord amb l'existència de "drets naturals" per a la classe obrera⁶⁵. La concepció de que el grup progressista era l'únic que defensava els seus "drets naturals" (un concepte completament liberal) els portaria reiteradament a anar vinculats amb ells, no tan sols a les bullangues sinó també al 1854 amb el Bienni progressista⁶⁶. D'aquesta manera, les interpretacions de Felipe Redondo complementen la visió dels historiadors més clàssics que entén la defensa de l'associacionisme -pels progressistes- i la fugida contra la repressió moderada, com els principals objectius per aliar-se amb el sector progressista⁶⁷.

La relació amb el militar i líder progressista Baldomero Espartero ajuda a il·lustrar aquest vincle. Anomenat el "general del poble", fou –segons Josep Maria Huertas Claveria- un home de prestigi que havia guanyat als carlistes i que podia escoltar les seves demandes⁶⁸. Tot i que ordenés el bombardeig de Barcelona l'any 1842 -després de les revoltes populars conegudes com bullangues- l'estima cap a la figura d'Espartero es va reiterar al llarg del segle XIX.

Carlos Seco Serrano va destacar també aquest aspecte afirmant que després de la intervenció de dos representants obrers al congrés (Joan Alsina i Joaquim Molar) el 1855 i, tot i que Espartero els va prometre que poc podria fer, la estima cap al personatge encara era considerable⁶⁹.

frente a los sectores burgueses modernos y progresistas" DUARTE, Ángel i GABRIEL, Pere. "Una sola cultura...", p. 24.

⁶⁵ FELIPE REDONDO, Jesús de. "Las relaciones entre ..." pp. 196-198.

⁶⁶ "la implantación del 'verdadero' régimen liberal que traería consigo sus derechos 'naturales' y por esta razón apoyaron activamente el levantamiento progresista" FELIPE REDONDO, Jesús de. "Las relaciones entre ...", p. 201.

⁶⁷ "en las jornadas de julio de 1856 (en las que los obreros y los progresistas intentaban detener la caída de Espartero, para evitar que los moderados alcanzaran el poder)" TERMES, Josep. "Orígenes de la Internacional (1864-1870)", *Anarquismo y sindicalismo en España. La Primera Internacional (1864-1881)*, Crítica, Barcelona, 1977, pp. 23-24; BENET, Josep i MARTÍ, Casimir. *Barcelona a mitjan segle XIX (1845-1846). El moviment obrer durant el bienni progressista (1854-1856)*, Curial, Barcelona, 1976, pp. 374-377.

⁶⁸ HUERTAS CLAVERIA, Josep Maria. "La lluita pel ...", pp. 31-33.

⁶⁹ "La contradicción que parece encerrar esta mezcla del nombre de Espartero con unas expresiones de acentuado radicalismo democrático, responde al equívoco, ciertamente difícil de entender, pero siempre actuante en torno al 'general del pueblo' – convertido en puro símbolo que, en todo caso,

Però, a l'any 1969 aquest mateix historiador fou crític amb la historiografia del moment perquè menyspreaven el partit moderat titllant-lo de repressors del moviment obrer⁷⁰. Tot i que reconeixia que el progressisme fou molt més proper a la causa obrera⁷¹, defensava que el moderantisme també va protegir a l'obrer. Va donar suport a autoritzar les associacions obreres a l'any 1839 i a les societats industrials i els jurats mixts a l'any 1854⁷². Tanmateix, Felipe Redondo ha denunciat que els historiadors no estudiessin suficientment la tasca moderada. D'aquesta manera, conclou que tan el progressisme com el moderantisme defensaven la independència de les societats obreres però, en realitat, ambdós volien aprofitar-se'n mitjançant el control de l'Associació de Teixidors de Barcelona⁷³.

Ara bé, ja he fet esment del desencantament obrer amb el progressisme mitjançant l'aportació de Felipe Redondo però del qual Miquel Izard⁷⁴ i Jordi Maluquer⁷⁵ també en fan esment amb les seves publicacions. Abans de l'aprovació del "projecte de llei sobre la indústria manufacturera", els obrers no demanaven el sufragi perquè ja es sentien

acabaría sellando con su prestigio la alianza de las fuerzas revolucionarias en 1868, y aún habría de ser presentado poco después como posible culminación de la 'república coronada' que votaron las Constituyentes de 1869" SECO SERRANO, Carlos. "Acotaciones documentales...", p. 27.

⁷⁰ "Pero no deja de ser curioso que semejante espejismo siga enturbiando las ideas de nuestros actuales especialistas en historia social, dispuestos siempre a establecer una diferencia nítida, en cuanto al tratamiento del problema obrero, entre las situaciones moderadas y progresistas." SECO SERRANO, Carlos. "Acotaciones documentales...", p. 15.

⁷¹ "y si en realidad los moderados encarnaban idéntica postura que aquellos en los aspectos sociales —el liberalismo económico y contractual—, los progresistas se esforzaron en polarizar a su favor las oposiciones alzadas contra el omnímodo mando de la burguesía triunfante" SECO SERRANO, Carlos. "Acotaciones documentales...", p. 15.

⁷² "La realidad es que los años que corren desde 1840 a 1854, quedan enmarcados por la ley moderada de 1839, autorizando la organización de sociedades obreras; y por la ley, también moderada, de 31 de mayo de 1854, estableciendo, en condiciones que el inquieto obrerismo barcelonés consideró aceptables, unas bases para la formación de sociedades industriales, que incluían en tímido esbozo la idea de jurados mixtos" SECO SERRANO, Carlos. "Acotaciones documentales...", p. 15.

⁷³ "Progresistas y demócratas se culpaban mutuamente de intentar controlar a la ATB (Asociación de Tejedores de Barcelona) con fines electorales (de hecho, ambos grupos políticos intentaban atraerse el voto de los tejedores asociados)." FELIPE REDONDO, Jesús de. "Las relaciones entre el movimiento obrero y los movimientos políticos liberales" *Orígenes y formación ...*, p. 195.

⁷⁴ "(els esdeveniments del Bienni) dieron al obrerismo catalán suficientes y sobrados motivos para convencerse de que el progresismo liberal-burgués no sólo no era su aliado potencial, sino su enemigo" IZARD, Miquel. "Las Tres Clases de Vapor, 1869-1918", *Industrialización y obrerism.*, Ariel, Barcelona, 1973, p. 106.

⁷⁵ "(els treballadors) más sensibilizados llegaron al 'convencimiento' de que el progresismo 'encarnaba los intereses de sus enemigos de clase'" MALUQUER, Jordi. "Los orígenes del movimiento obrero español. 1834-1874", *Historia de España fundada por Ramón Menéndez Pidal*, vol. XXXIV, Espasa-Calpe, Madrid, Madrid, 1981, p. 791.

representats pels progressistes⁷⁶. Com aquest projecte no acontentaria les expectatives obreres ni tampoc moltes altres decisions seves (la no acceptació d'Espartero del dret d'associació, la exclusió dels obrers a poder participar en la Milícia Nacional i la reimposició dels impostos de consum)⁷⁷, els obrers reclamarien el dret a vot. Ara bé, com conclou Felipe Redondo, no el reclamarien per l'aparició de la consciència de classe - com la majoria dels historiadors dels anys seixanta i setanta afirmaven- sinó perquè el progressisme simplement ja no els representava⁷⁸. El progressisme era, sota la visió dels obrers, el grup ideològic dels rics i, per això, els obrers van començar a ser crítics⁷⁹. Precisament per això, a partir d'aquest "projecte de llei sobre la indústria manufacturera" els fabricants van pujar el salari dels seus treballadors perquè veien que la crítica no anava contra a ells sinó contra la relació política i jurídica que els progressistes atorgaven als obrers⁸⁰. Per tant, no fou un desengany amb la política burgesa perquè el gran aliat a partir d'aquest moment serien els demòcrates, republicans i federals⁸¹. No obstant, cal dir que aquests tres grups criticarien els obrers pels atacs a la propietat durant el conflicte de les selfactines estudiat per Josep Benet i Casimir Martí⁸².

Per tant, com afirmen Pere Gabriel i Ángel Duarte, els corrents demòcrata, republicà i federalista tindrien, després d'aquest desencís, una vinculació molt més forta amb

⁷⁶ "los obreros esperaban que los políticos progresistas representarían sus intereses junto a los de todos los ciudadanos en las instituciones, con independencia de si los trabajadores podían votar o no" FELIPE REDONDO, Jesús de. "Las relaciones entre ..." p. 226.

⁷⁷ FELIPE REDONDO, Jesús de. "Las relaciones entre ..." pp. 226-227.

⁷⁸ "Dicho de otra manera, los trabajadores asociados no se apartaron ni criticaron a los progresistas como parte de un proceso de 'desengaño' de una 'ideología burguesa', sino porque éstos no había demostrado tener interés en proteger sus derechos ciudadanos" FELIPE REDONDO, Jesús de. "Las relaciones entre ..." p. 229.

⁷⁹ "Los trabajadores asociados interpretaron estas medidas como un signo inequívoco de que las instituciones continuaban defendiendo los privilegios de los ricos y la desigualdad entre los individuos" FELIPE REDONDO, Jesús de. "Las relaciones entre ..." p. 212.

⁸⁰ "Estos fabricantes se mostraron conciliadores con los operarios porque el conflicto no se derivaba de la imposición de unas determinadas condiciones salariales o de trabajo, sino porque se trataba de una protesta de otra naturaleza, dirigida contra el Gobierno" FELIPE REDONDO, Jesús de. "Las relaciones entre ..." p. 214.

⁸¹ HUERTAS CLAVERIA, Josep Maria. "La lluita pel ...", p. 33.

⁸² Josep Benet i Casimir Martí ho plasmen amb documents de l'època com la crítica del dirigent demòcrata-republicà Josep Anselm Clavé ("Miserable! Et penses que hem fet la revolució perquè tu, treballador, la deshonris amb els teus crims?") o publicacions del diari demòcrata i progressista: "Diario de Barcelona" ("Ahora aquella escoria quiere avergonzarnos, pero vosotros escribiréis en las puertas de los ciudadanos: 'Respeto a la propiedad' y arrojaréis de la sociedad al primero que la viole") BENET, Josep i MARTÍ, Casimir. "El conflicte de...", p. 356, 372-373.

l'obrerisme que no pas el progressisme⁸³. Per exemple, Maria del Pilar Molina va mostrar que els demòcrates volien apropiarse al moviment obrer mitjançant la defensa del dret d'associació i de les cooperatives⁸⁴, com també ho volia fer el republicanisme federal de Francesc Pi i Maragall del qual foren part del seu cos ideològic la defensa de l'associacionisme, del municipalisme –és a dir, trobar el poder des de les bases, des dels ajuntaments- i eren contraris a les quintes militars⁸⁵.

Nogensmenys, cal dir que no totes les branques del republicanisme foren properes a un projecte únic i orientat exclusivament a les classes populars. Gabriel i Duarte destaquen el republicanisme conservador de Salmeron i Castelar. Aquests dos polítics eren defensors de l'emancipació de l'obrer però de forma pacífica i sempre instruïda pels científics socials, partidaris d'una major presència de l'Estat en economia però també de la propietat privada i d'un reformisme liderat des de les classes mitjanes burgeses⁸⁶.

Per tant, per un gran col·lectiu d'historiadors la majoria dels obrers van formar part de les files liberals i no foren formes contrarevolucionàries⁸⁷. Huertas Claveria demostra com dirigents obrers com Abdó Terrades proclamaven la República a Figueres⁸⁸, però també Duarte i Gabriel afirmen que, tot i que sembla contradictori, el republicanisme el conformaven els jornalers, els obrers i la burgesia amb oficis liberals (metges, advocats, mestres, etcètera), en definitiva, grups socials que alguns cops estaven en conflicte a les fàbriques⁸⁹.

⁸³ DUARTE, Ángel i GABRIEL, Pere. “Una sola cultura política republicana ochocentista en España?”, *Ayer*, num. 39, Marcial Pons, Madrid, 2000, pp. 23-24.

⁸⁴ MOLINA, Maria del Pilar. “Els obrers i la Revolució de Setembre de 1868 als Països Catalans”, *Història del moviment...*, p. 28.

⁸⁵ “En la cultura política federal y pimargalliana existían elementos de análisis clasista, en la medida que el propio partido pretendía representar, en ocasiones explícitamente, los sectores populares y trabajadores frente a los sectores burgueses modernos y progresistas –que según Pi i Maragall estarían representados por el republicanismo progresista- y los sectores burgueses más conservadores relacionados con el dinastismo” DUARTE, Ángel i GABRIEL, Pere. “Una sola cultura...”, p. 24.

⁸⁶ “toda una generación de científicos sociales, algunos de ellos procedentes de metodologías y conocimientos experimentales, que se lanzaron a la instrucción de grupos y asociaciones obreras y populares, en un contexto de pensamiento más o menos republicano y ‘socialista’” DUARTE, Ángel i GABRIEL, Pere. “Una sola cultura...”, p. 22.

⁸⁷ “Los obreros y sus débiles, impotentes y esporádicas organizaciones actuaron conjuntamente con la clase media en todas las grandes conmociones políticas del siglo XIX. Les vemos desertar del trabajo en 1820 colaborando con los industriales de Barcelona en el triunfo de Riego y del liberalismo constitucionalista” TERMES, Josep. “Orígenes de la...”, p. 29.

⁸⁸ HUERTAS CLAVERIA, Josep Maria. “La lluita pel...” pp. 31-33.

⁸⁹ DUARTE, Ángel i GABRIEL, Pere. “Una sola cultura...”, pp. 17-18.

Arribats aquest punt, cal que centrem el nostre anàlisi en si l'obrerisme va ser manipulat o no des de les elits liberals en algunes de les revoltes del segle XIX.

Josep Fontana defensa que totes les revoltes de finals del segle XVIII i mitjans del segle XIX foren revoltes contràries a l'ordre social per part dels camperols i obrers però dirigides per la burgesia⁹⁰. Per un altra banda, Anna Maria Garcia Rovira, pel que fa a la insurrecció popular de les bullangues, critica una historiografia que ha destacat més el paper dels liberals que no pas la dels obrers i que ha emfatitzat la intervenció obrera més per una crisi de subsistència que no pas per compartir ideologia amb els liberals⁹¹. No obstant, reconeix la mateixa autora que la lluita va servir als progressistes tant per tenir el suport obrer com per canalitzar contra qui volien que el poble actués. Per exemple, la crema de convents pel sector obrer era mostrar el rebuig al gran enemic de la "revolució liberal", és a dir, el clergat (el qual era proper al carlisme). L'autora ho demostra amb els fulletons repartits el 2 d'agost de 1835 anomenats "Qué quiere el pueblo?" i l'exemple de Manuel Rivadeneyra, un liberal actiu a les protestes que determinaria a qui el poble hauria d'atacar reiterant que la seva lluita havia d'ésser la defensa de la propietat individual. Precisament per això, Garcia Rovira afirma que les juntes revolucionàries aparegueren per a reconduir aquesta indignació popular contra sectors determinats i evitar l'atac cap a la propietat i a l'autoritat⁹².

Però, al llarg d'aquest conflicte, les juntes acabaren fracassant. El "poble menut" començà a atacar els seus altres "botxins", a atemptar contra la propietat privada i contra el governador civil⁹³. Llavors succeiria el que Jaume Vicens Vives qualificà com a "fracàs de la burgesia catalana"⁹⁴. Aquest concepte, Josep Fontana el defineix com la renúncia a formar govern per part de la burgesia progressista la qual va preferir donar el

⁹⁰ FONTANA, Josep. "Nacimiento del proletariado...", pp. 63-64.

⁹¹ "es juga implícitament amb la idea de necessitat històrica- privilegiant el grup que ha estat capaç de capitalitzar les energies en joc, en aquest cas el grup liberal, al qual se li suposa una clarividència total respecte als objectius -l'extinció de l'entramat sòcio-econòmic i polític feudal- [...] mentre que es busquen raons de tipus econòmic immediatista per explicar l'actuació del poble menut" GARCIA ROVIRA, Anna María. "La revolta popular de...", p. 40.

⁹² "[sic] Ni les 'bullangues' ni les juntes són, doncs, el fruit d'una acció programada 'a priori', sinó un recurs arbitrat per fer front al perill de revolució popular i per reconduir la política de l'estat" GARCIA ROVIRA, Anna María. "La revolta popular de...", p. 43.

⁹³ GARCIA ROVIRA, Anna María. "La revolta popular de...", pp. 44-48.

⁹⁴ VICENS VIVES, Jaume. *Industrials i polítics del segle XIX*, Barcelona: Tride, 1958.

govern als moderats per a que reprimís als que havien estat els seus aliats, és a dir, l'obrerisme que es mostrava independent dels seus designis⁹⁵.

Del vincle entre obrerisme i liberalisme s'esdevindria una clara herència en el que Josep Termes qualificaria com a “catalanitat obrera”. Republicans, demòcrates i federals –tots ells molt vinculats amb la classe obrera- anirien contra un model centralista, conservador i monàrquic espanyol que influiria en la consolidació d'un “obrerisme catalanista”⁹⁶. Pere Anguera dona recolzament a un major estudi del federalisme per a entendre la catalanitat dels obrers. Per això, presenta documents de la època i intervencions com la de Joaquim Sitjar -federalista de finals del segle XIX- que defensava un federalisme que reconegués el concepte de “nació” dels respectius pobles espanyols⁹⁷. Mentre que Jaume Vicens Vives a l'any 1969 establí amb el seu llibre “Notícia de Catalunya”⁹⁸ que la burgesia –la qual havia evolucionat des de la menestralia- havia estat qui a la Renaixença havia forjat la noció catalana, trobem, a l'altre extrem, a Termes, Anguera, Fontana i altres historiadors que defensen una catalanitat des de sota. Si més no és cert, com mostra Pere Anguera, que també hi hagué un grup obrer important que reivindicava una interacció molt directa amb l'Estat i no una autonomia⁹⁹. Una relació que recordés les victòries de Catalunya del passat però que també utilitzés el llenguatge espanyol com a forma d'interacció directa amb l'Estat.

En definitiva, de la majoria dels estudis es pot arribar a concloure que durant la primera meitat del segle XIX el moviment obrer no fou precisament antiliberal. A més a més, mentre que alguns historiadors afirmaven que fou el moment d'aparició de la “consciència de classe” altres afirmen que, realment, el que hi va haver va ser un canvi cap a altres opcions partidàries del liberalisme: els demòcrates, els republicans i els federals.

⁹⁵ FONTANA, Josep. *Investidura com a doctor honoris causa del Dr. Josep Fontana Lázaro*, Universitat Rovira i Virgili, Tarragona, 2010, p. 19.

⁹⁶ “republicans i demòcrates eren també, soterradament per causa de la llei repressora, federals, és a dir, enemics a mort del centralisme i de l'Espanya unitària i, en aquest sentit, són un dels precedents clars i directes del primer catalanisme” TERMES, Josep. “Els precedents”, *Història del moviment...*, p. 49.

⁹⁷ ANGUERA, Pere. “Introducció”, *El Sexenni Democràtic i el desvetllament del catalanisme*, Rafael Dalmau, Barcelona, 2006, pp. 9-10.

⁹⁸ VICENS VIVES, Jaume. *Notícia de Catalunya*, Destino, Barcelona, 1969.

⁹⁹ ANGUERA, Pere. “Introducció”, *El Sexenni Democràtic...*, pp. 11-12.

Al mateix temps, existeix un debat sobre la participació obrera a les revoltes del segle XIX i si realment va ser una acció condicionada a les voluntats de la política burgesa o compartien els mateixos ideals. Finalment, en tot aquest vincle entre liberalisme i obrerisme, s'aniria forjant un catalanisme obrer que, segons Termes, era tan important com el burgès. Tot seguit cal entendre el seguit de canvis que es van produir a la segona meitat del segle XIX.

2.2 LA INFLUÈNCIA DEL SOCIALISME EN LA CLASSE OBRERA A CATALUNYA

2.2.1 EL DESENVOLUPAMENT IDEOLÒGIC DEL SOCIALISME

A la primera meitat del segle XIX, el socialisme utòpic fou un dels principals moviments crític amb els efectes de la revolució industrial. Charles Fourier (“fourierisme”), Étienne Cabet i Saint-Simon (“saintsimonisme”) representaren els principals autors a consultar pels socialistes utòpics¹⁰⁰.

Jordi Galofré distingeix les diferències entre cada un però reconeix que aquestes normalment són mínimes. És així com el “fourierisme” i el pensament de Étienne Cabet poc varien i es basen principalment en viure en comunitats autogestionades anomenades “falansteris”¹⁰¹. Josep Termes nomena la comuna de les afores de Barcelona anomenada “Icària” com a exemple¹⁰². Galofré estableix que el grup “saintsimonià” és el més heterogeni ja que, tot i que defensa també una societat no dividida per classes socials, introduïa la classificació dels seus membres per sectors productius (empresaris, obrers, científics, etcètera).

Josep Termes fa esment a la vinculació d'aquests grups -crítics del liberalisme econòmic- amb el liberalisme polític¹⁰³. D'aquesta manera el grup saintsimonià s'integrà dintre del partit demòcrata gràcies a personatges com Abdó Terrades o Narcís Monturiol¹⁰⁴. Tanmateix, molts socialistes utòpics solien ésser de classes mitjanes¹⁰⁵, foren propers als demòcrates, als republicans i amb reivindicacions compartides amb els

¹⁰⁰ MATAS, Jaume (dir.), GALOFRÉ, Jordi. “La revolució industrial...”, pp. 252-253.

¹⁰¹ MATAS, Jaume (dir.), GALOFRÉ, Jordi. “La revolució industrial...”, pp. 253.

¹⁰² TERMES, Josep. “Els precedents”, *Història del moviment...*, p. 47.

¹⁰³ “Así, a partir del inicio de la década del cuarenta, en Cataluña el grupo saintsimoniano cede en influencia a favor del sector cabetano [...] se integró en el partido demócrata, cuyas tendencias republicanas y populistas tanto desarrolló Abdón Terradas” TERMES, Josep. “Orígenes de la...”, p. 18.

¹⁰⁴ TERMES, Josep. “Els precedents”, *Història del moviment...*, p. 47.

¹⁰⁵ GIRALT, Emili; BALCELLS, Albert i TERMES, Josep. “Introducción”, *Los Movimientos sociales en Cataluña, Valencia y Baleares*, editorial nova terra, Barcelona, 1970, p. 13.

obrers com el cooperativisme¹⁰⁶. Un socialista utòpic com Fernando Garrido va ser l'introduïdor d'un cooperativisme basat en el model "Rochdale" el qual era una associació de compra del 1844: comprava tecnologia i repartia els guanys depenent el que cada individu havia contribuït a la cooperativa¹⁰⁷. Els anys seixanta significarien pel socialisme utòpic una etapa d'integració cap a les noves formes de socialisme.

Des d'un punt de vista conceptual, el sorgiment del socialisme i l'anarquisme del segle XIX han estat matisats recentment. Ángeles Barrio critica alguns historiadors que consideren el socialisme utòpic, el marxisme o el bakuninisme com a formes "socialistes" o "anarquistes"¹⁰⁸. Segons aquesta autora, per parlar tan de socialisme com d'anarquisme hauríem d'esperar a inicis del segle XX. És aquesta una visió institucionalista basada en acceptar el socialisme i l'anarquisme quan aquest estaria representat per un partit d'àmbit estatal i oficial¹⁰⁹.

Proliferarien a partir d'aquesta etapa un seguit de propagandistes que vindrien a fer saber la paraula tant del socialisme com del bakuninisme. Giuseppe Fanelli fou un dels portaveus de les idees bakuninistes que tingueren ressò en bona part de la classe obrera. Ara bé, Josep Termes va denunciar que la tasca de Fanelli va generar bastant confusió perquè explicava l'AIT com si compartís completament les idees bakuninistes i, per tant, mostrava erròniament que l'Associació Internacional de Treballadors significava el mateix que la Aliança de la Democràcia Socialista de Bakunin¹¹⁰. Un error greu el qual feu confondre als obrers afiliats a l'AIT pensant-se que la supressió de l'Estat, l'apoliticisme, la eliminació de les classes socials i les col·lectivitzacions eren propostes consensuades entre tots els obrers de l'AIT.

¹⁰⁶ "Garrido es, con mucho, el hombre más importante: pionero del partido demócrata, conspirador antimonárquico, libelista, introductor en España de las teorías cooperativistas (inspirándose en los Pioneros de Rochdale), a partir de 1862" TERMES, Josep. "Orígenes de la...", pp. 19-20.

¹⁰⁷ JACOBO, Jorge. *Historia de los pioneros de Rochdale*, Saragossa, AECOOP-Aragón, 1975.

¹⁰⁸ "Desde que los primeros delegados españoles acuden a los congresos de las Internacionales ya se habla de anarquismo y de socialismo cuando ni siquiera a principios del XX se pueden considerar como vertebradas y estructuradas a escala nacional las organizaciones obreras anarquistas y socialistas" BARRIO ALONSO, Ángeles. "A propósito de ...", p. 51.

¹⁰⁹ "Desde que la AIT celebrara su primer Congreso hasta que la aparición de los partidos socialistas nacionales (dentro del avance de la Segunda Internacional) impusieran la organización de partido como fórmula preponderante de organización obrera frente al sindicato no quedó cerrado el debate sobre los trabajadores y la política" BARRIO ALONSO, Ángeles. "A propósito de ...", p. 51.

¹¹⁰ "Així, els primers afiliats espanyols a l'AIT, pensaren que el programa de la societat secreta bakuninista, Aliança de la Democràcia Socialista (supressió de l'estat, refús de la política parlamentària, abolició de les classes socials, col·lectivització de la propietat) eren els principis de la Primera Internacional" TERMES, Josep. "Els primers passos després de la Revolució de 1868", *Història del moviment ...*, p. 52.

Tanmateix, Josep Termes ha estat crític amb la historiografia que ha tendit, donat l'èxit de l'anarquisme català, a magnificar en excés l'efecte de Giuseppe Fanelli sobre les masses obreres¹¹¹. Per tant, aquesta historiografia a la que Josep Termes es refereix ha menyspreat la tasca de Paul Lafargue. Lafargue com a difusor del marxisme i que va residir a Espanya durant un bon temps parlant castellà en contrast amb l'italià de Fanelli¹¹².

2.2.2 L'IMPACTE DELS NOUS CORRENTS IDEOLÒGICS

Fins el moment he tractat el sorgiment del socialisme utòpic i l'entrada dels ideals socialistes i anarquistes. Ara cal presentar els estudis que han plantejat l'efecte transformador del socialisme i l'anarquisme sobre la participació obrera en la política liberal.

L'any 1868, l'obrerisme creà un organisme per aglutinar tots els corrents associatius de Catalunya: la "Direcció Central de les Societats Obreres de Barcelona". Tant Josep Termes com els diversos autors del llibre "Història del moviment obrer als Països Catalans" varen destacar d'aquest col·lectiu la seva forta vinculació amb el republicanisme federal. D'aquesta manera, afirmen que al congrés de Barcelona del 1868 organitzat per aquesta direcció central es defensaria el republicanisme federal i el cooperativisme¹¹³. Josep Termes va mostrar com aquest col·lectiu donaria suport a la participació política de l'obrer en la democràcia liberal¹¹⁴ mitjançant la opció republicana federal i per això molts obrers com Farga Pellicer formarien part en aquest moment de candidatures republicanes-federals¹¹⁵.

¹¹¹ "Aquest viatge propagandístic de Fanelli ha estat magnificat per bona part de la historiografia en considerar-lo la causa explicativa de l'èxit de l'anarquisme a Espanya" TERMES, Josep. "Els primers passos...", p. 53.

¹¹² "Paul Lafargue, gendre de Marx, va residir a Espanya durant molts més mesos i, cubà de naixement com era, parlava un castellà perfecte (mentre que a Fanelli, que només parlava italià, se l'entenia amb dificultats" TERMES, Josep. "Els primers passos...", pp. 53-54.

¹¹³ "Entre els acords que es varen adoptar sobresurt el posicionament dels obrers catalans respecte la situació política, ja que davant la provisionalitat que vivia encara el país, el congrés es va manifestar a favor de la república federal" CLIMENT, Eliseu (ed.). "La primera vaga general al Principat" *Història del moviment ...*, p. 29.

¹¹⁴ "Al congrés hi varen assistir un centenar de representants de les societats obreres que, a més del federalisme, van defensar la necessitat que la classe obrera participés en política electoral" TERMES, Josep. "Els primers passos ...", p. 51; "el llamamiento se mostraba claramente politicista, es decir, partidario del intervencionismo obrero en el campo de la política" TERMES, Josep. "Orígenes de la...", p. 35.

¹¹⁵ TERMES, Josep. "Els primers passos ..." p. 52.

Miquel Izard afegeix un altre associació (la “Sociedad de Tejedores a Mano del Estado de Cataluña”) que al 1870 organitzà un congrés reiterant la necessitat d’un obrerisme vinculat amb el republicanisme¹¹⁶.

Pel que fa als medis de reivindicació i contestació social, Termes afegeix que el federalisme no acceptava les vagues com a forma de protesta. Aquesta decisió significava una divisió i un debat tant entre els obrers reunits al congrés com a Catalunya i a Europa¹¹⁷. D’aquesta manera, alguns obrers alemanys van escriure un manifest reivindicant el republicanisme com la principal alternativa obrera però, per un altra banda, el manifest de “La Asociación Internacional de los Trabajadores de Ginebra a los obreros españoles” defensava tot el contrari, és a dir, que la república per ella mateixa no solucionava els problemes socials dels obrers¹¹⁸. Tampoc Fanelli era un aferrissat defensor del republicanisme, sinó crític amb aquest sistema, el monàrquic i qualsevol altre “règim burgès”¹¹⁹.

Paral·lelament a aquest debat, segons Josep Termes el govern provisional al 1869 no es va imposar suficientment per a representar el col·lectiu obrer¹²⁰. Tot i que es presentava com el protector dels treballadors, realment no va solucionar el problema dels “impuestos de consumos”¹²¹, no va abolir les quintes i va permetre que al 1869 s’aprovés una Constitució Monàrquica amb Amadeu de Savoia com a nou rei¹²². Termes i Jordi Galofré assenyalen l’enviament encara de més tropes a Cuba després de l’esdeveniment conegut com el “Grito de Jara” com un element que encara va incrementar més la conflictivitat tenint en consideració que les masses populars defensaven una eliminació completa de les quintes. A més a més, Carlos Seco Serrano hi afegia la repressió de les autoritats en els successos d’Alcoi, l’actitud del govern de

¹¹⁶ “(La Sociedad de Tejedores a Mano del Estado de Cataluña) Se opuso tenazmente a las ideas antipolíticas y se declaró defensora del republicanismo y de la participación en política de los obreros” IZARD, Miquel. “Las Tres Clases...”, p. 135.

¹¹⁷ TERMES, Josep. “El federalismo catalán en el periodo revolucionario 1868-1873”, *Federalismo, anarcosindicalismo y catalanismo*, Editorial Anagrama, Barcelona, 1976, pp. 56-59.

¹¹⁸ TERMES, Josep. “Orígenes de la...”, pp. 37-38.

¹¹⁹ “(Fanelli) insistió en que la verdadera revolución –la social– pondría fin a todos los regímenes políticos burgueses, fuesen monárquicos o republicanos” TERMES, Josep. “Orígenes de la...”, p. 45.

¹²⁰ “Josep Termes ha assenyalat que el fracàs de la insurrecció federal dels mesos de setembre-octubre de 1869 -amb una considerable participació obrera-, i la incapacitat que hi demostraren els federals, fou el punt d’inflexió i d’inici que va provocar la separació entre el republicanisme federal i l’obrerisme revolucionari, en la mesura que el fracàs de la insurrecció va desenganyar nombrosos obrers” MOLINA JAVIERRE, María del Pilar. “El Congreso Obrero de Barcelona de 1870”, CLIMENT, Eliseu (ed.). *Història del moviment ...*, p. 34.

¹²¹ TERMES, Josep. “Els primers passos...”, p. 54.

¹²² CLIMENT, Eliseu (ed.). “La primera vaga...”, p. 30. MATAS, Jaume (dir.), GALOFRÉ, Jordi. “El Sexenio Revolucionario”, *Història de Catalunya...*, pp. 262-263 ; TERMES, Josep. “Els primers passos...”, p. 54.

Castelar¹²³ i unes revoltes republicanes succeïdes a Tarragona l'any 1869 reprimides pel propi govern, com a elements que van evitar la obertura cap a un procés més democràtic i que significaven que les bases obreres es sentissin abandonades per les elits republicanes¹²⁴.

Fent un anàlisi d'àmbit europeu, Josep Termes estableix que a partir del congrés de la Primera Internacional Obrera celebrat a Londres el 28 de setembre de 1864 es començarien a plasmar un seguit de canvis en relació a com era el col·lectiu i les associacions obreres i també a com s'haurien de relacionar amb els partits liberals. En aquest congrés, un conjunt important defensà la opció de renunciar al joc electoral amb l'Estat i els partits polítics al mateix temps que els sindicats francesos i britànics donaven preferència al moviment sindical per sobre del polític¹²⁵.

El fracàs del federalisme de l'any 1869 i la integració d'ideals apolítics per part del bakunisme, foren motius suficients amb els que Termes estableix la raó per a l'èxit de l'anarquisme català¹²⁶.

Per tant, Josep Termes i Pilar Molina afirmen que era necessari fer un congrés per a articular el moviment obrer dintre del qual una part ja volia prescindir del republicanisme federal¹²⁷. El "Primer Congrés Obrer Espanyol"¹²⁸ es celebrà a Barcelona l'any 1870 i contaria amb diversos corrents ideològics com el bakunisme, el sindicalisme i els defensors del cooperativisme¹²⁹. Segons Josep Termes, la via cooperativista era la més moderada ja que no acceptava la vaga com a mecanisme de protesta a diferència del grup sindicalista i bakunista¹³⁰. Aquests dos grups, segons

¹²³ "Por supuesto, la represión por los sucesos de Alcoy y la enérgica actitud de Castelar, tachado como el peor de los déspotas en las Actas que prologamos, acabaron de apagar definitivamente los rescoldos republicanos que aún ardían, sin duda, en el confuso ideario de muchos 'activistas' obreros" SECO SERRANO, Carlos. "Acotaciones documentales...", p. 35.

¹²⁴ "esa violencia se tradujo en hechos, a lo largo y a lo ancho de la Península, a partir de los desgraciados incidentes de Tarragona, ocurridos en septiembre con ocasión de la visita del general republicano Pierrad a la hermosa ciudad catalana; incidentes en que pereció el secretario del gobernador, y que, según las palabras de Termes, provocaron 'una espectacular reacción en cadena'", "los obreros que les apoyaron y se vieron posteriormente abandonados por sus jefes guardaron muy mal recuerdo de aquellos hechos" SERRANO, Carlos. "Acotaciones documentales...", pp. 31-32

¹²⁵ TERMES, Josep. "Orígenes de la Internacional...", p. 12.

¹²⁶ "Josep Termes ha assenyalat que el fracàs de la insurrecció federal dels mesos de setembre-octubre de 1869 -amb una considerable participació obrera-, i la incapacitat que hi demostraren els federals, fou el punt d'inflexió i d'inici que va provocar la separació entre el republicanisme federal i l'obrerisme revolucionari, en la mesura que el fracàs de la insurrecció va desenganyar nombrosos obrers" MOLINA JAVIERRE, Maria del Pilar. "El Congrés Obrer...", p. 34.

¹²⁷ MOLINA JAVIERRE, Maria del pilar. "El Congrés Obrer...", p. 34.

¹²⁸ MATAS, Jaume (dir.), GALOFRÉ, Jordi. "El Sexenio Revolucionario...", p. 268.

¹²⁹ MOLINA JAVIERRE, Maria del pilar. "El Congrés Obrer..." p. 35.

¹³⁰ TERMES, Josep. "La Primera Internacional en España", *Federalismo, anarcosindicalismo y...*, p. 17.

Josep Termes, s'acabarien aliant tot i que el sindicalisme seguia defensant que s'havia de donar suport al republicanisme federal¹³¹. En definitiva, aquesta aliança juntament amb l'apoliticisme que demanava la no participació en el "sistema corrupte burgès" implicarien que aquest congrés el dominessin els sectors bakuninistes¹³².

Ara bé, Jordi Galofré exposa que aquest congrés tampoc significava la renúncia a la participació dels obrers en la política liberal. En tot cas el que aquest congrés va establir fou que s'havia de respectar el vot individual però sense que proposés una alternativa electoral¹³³. Aquest fet significava, segons l'autor, una divisió del vot d'esquerres i un fracàs de la via marxista moderada.¹³⁴

Per tant, les raons per l'èxit de l'anarquisme català podrien trobar-se a partir del fracàs del govern provisional de 1869. Però, a més a més, Josep Termes creu que l'èxit de l'anarquisme català recau en un Estat castellà fort, opressor que no va saber respectar el poble català¹³⁵.

En el mateix període, altres organitzacions marxistes moderades com el "Centro Federativo de las Sociedades obreras y sus contornos" reiteraven la necessitat de crear un partit socialista sòlit, amb una directa participació de l'obrer en política i que apostés pel cooperativisme però que fos advers a organitzar vagues¹³⁶.

I tot i que el marxisme a Catalunya era present, hi ha un consens global entre els historiadors per a afirmar que el bakuninisme fou més important.

Per tant, tots aquests nous ideals van fer replantejar no tant sols la participació dels obrers en la política liberal sinó també, com descriuen Carlos Seco Serrano i Josep

¹³¹ "Al discutirse el primero de los temas, sobre la resistencia, el grupo bakuninista al aceptar la necesidad de crear sindicatos y el empleo de la huelga como medio de acción social [...] se alió con el grupo sindicalista y se impuso con facilidad a los cooperativistas" TERMES, Josep. "La Primera ...", p. 17.

¹³² "Gràcies a una entesa entre el grup anarquista i els sindicalistes, va acabar imposant-se un dictamen apolític que, finalment, després de moltes discussions, fou aprovat per 55 vots favorables." MOLINA JAVIERRE, Maria del Pilar. "El Congrés Obrer...", p. 35.

¹³³ MATAS, Jaume (dir.), GALOFRÉ, Jordi. "El Sexenio Revolucionario...", pp. 268-269.

¹³⁴ MATAS, Jaume (dir.), GALOFRÉ, Jordi. "El Sexenio Revolucionario...", pp. 268-269.

¹³⁵ "los obreros catalanes [...] que veía en el socialismo estatal la continuación del papel del estado castellano opresor y enemigo tradicional del pueblo de Catalunya" TERMES, Josep. "La Primera Internacional...", p. 13.

¹³⁶ "las sesiones de un congreso obrero celebrado en Barcelona de agosto de 1877 a enero de 1878 y organizado por el Centro Federativo de las sociedades obreras de Barcelona y sus contornos [...] llegó, en lo referente a la actuación sindical, a conclusiones bastante moderadas (se propuso no recurrir a las huelgas, se cantaron las excelencias del cooperativismo, etcétera), propugnó la organización de un gran 'partido obrero socialista'" IZARD, Miquel. "Las Tres Clases...", p. 133.

Termes, van servir per a reorganitzar molts dels sindicats catalans¹³⁷. A partir del Congrés de Barcelona del juny de 1870, es formulava una estructura organitzativa que implicaria copiar un model que estaven practicant altres països europeus. La nova forma d'organització partia de seccions per, posteriorment, agrupar-se en federacions d'ofici i les federacions locals¹³⁸. Finalment, el lligam de totes les federacions locals implicava la creació de la “Federació Regional Espanyola” que, com altres federacions (la Federació Regional Alemanya, Federació Regional Francesa, etcètera) implicaven cohesionar un moviment obrer de forma més internacional mitjançant l'AIT¹³⁹.

En conclusió, el marxisme i el bakunisme varen tenir un efecte sobre com s'organitzaria el moviment obrer a partir d'ara. Van provocar el replantejament en la participació en la política del seu temps i si realment els obrers tenien fronteres o si els seus problemes i alternatives eren iguals per a tots. Però, al llarg dels anys següents, les opcions bakunistes i marxistes s'anirien distanciant progressivament.

2.3 CONFRONTACIÓ I ESCISSIÓ: LA INFLUÈNCIA A CATALUNYA DE LA INTERNACIONAL

La major part de l'obrerisme va estar fortament influenciat per les idees marxistes o per les bakunistes. Josep Termes i Carlos Seco Serrano quantifiquen el nombre d'afiliats a la FRE-AIT (Federació Regional Espanyola- Associació Internacional de Treballadors) entre uns 40.000 i 50.000 obrers al setembre de 1873¹⁴⁰. Independentment dels congressos que he presentat al capítol anterior, a l'any 1872 es van celebrar els congressos de Saragossa i Córdoba que van servir per a difondre encara més les tesis socialistes. Segons Seco Serrano, el congrés de Saragossa va exercir com a lloc de disputa entre el bakunisme i marxisme i el congrés de Córdoba va demostrar la supremacia bakunista sobre el marxisme¹⁴¹. Això va portar a molts a estudiar els

¹³⁷ SECO SERRANO, Carlos. “Acotaciones documentales...”, p. 40; TERMES, J. “La Primera Internacional...”, pp. 20-21.

¹³⁸ SECO SERRANO, Carlos. “Acotaciones documentales...”, p. 40.

¹³⁹ “La Federación Regional Española se articulaba, entre las demás Federaciones Regionales (alemana, francesa, italiana, norteamericana...) en una Federación Mundial –que venía a ser el organismo concreto de la Asociación Internacional de Trabajadores” SECO SERRANO, Carlos. “Acotaciones documentales...”, p. 40.

¹⁴⁰ “Consideramos prudente (Josep Termes i Carlos Seco Serrano) fijar entre 40.000 y 50.000 el número de obreros internacionalistas españoles, en el momento de máximo desarrollo de la Región española” SECO SERRANO, Carlos. “Acotaciones documentales para...”, p. 51.

¹⁴¹ “El Congreso de Zaragoza refleja, de forma amortiguada, la pugna abierta entre bakunistas y marxistas en la Conferencia o Congreso de Londres [...] El Congreso de Córdoba decide tajantemente – a

motius per aquestes disputes i com aquestes van afectar a com es comportaria el moviment obrer a partir l'any 1870.

Les diferències entre ambdós grups –àmpliament estudiats per Josep Termes- es basen principalment en la relació dels obrers amb la democràcia liberal i l'estratègia d'acció que haurien de seguir les associacions obreres. D'aquesta manera, mentre els marxistes defensaven una presència política dels obrers i un socialisme d'Estat, els anarquistes apostaven per un apoliticisme obrer i una organització en col·lectivitats sindicals¹⁴².

Però aquestes divisions ideològiques com afectaren al moviment obrer català? Miquel Izard amb el seu estudi sobre el sindicat de les “Tres Clases de Vapor” (d'ideologia marxista moderada) i la Unió Manufacturera (d'ideologia anarquista) respon àmpliament aquesta qüestió.

La divisió entre aquests dos grups s'agregà quan el sindicat de les Tres Clases de Vapor s'ajuntaria amb la burgesia industrial per a reclamar el tractat comercial amb França. Aquesta decisió va suposar la crítica del sector bakunista i la escissió d'obriers cap al sindicat de la Unió Manufacturera¹⁴³.

Endemés, Miquel Izard mostra, a partir d'un article al periòdic “La Federación”, un altre motiu: molts sindicalistes creien que l'organització de les “Tres Clases de Vapor” començava a agafar un cos semblant a un partit polític el que, com he exposat anteriorment, suposava un rebuig pels sectors bakunistes¹⁴⁴. Però entre en les pròpies organitzacions locals de les Tres Clases de Vapor de Reus, Igualada, Sant Martí de Provençals i Sant Esteve de Castellar i Massó es notava la divisió: molts d'ells ja havien adoptat la ideologia i el missatge bakunista o anarquista¹⁴⁵.

Arribats a aquest moment, moltes de les divisions entre aquest sectors populars obrers semblaven procedir de debats més de caire internacional. A finals del segle XIX, tant el moviment obrer com la qüestió obrera es replantejaven. Quin joc havia de prendre

favor de los ácratas, por supuesto – en el pleito entre autoritarios y libertarios” SECO SERRANO, Carlos. “Acotaciones documentales para...”, p. 37.

¹⁴² TERMES, Josep. “La Primera Internacional...”, pp. 26-29.

¹⁴³ IZARD, Miquel. “Las Tres Clases...”, p. 143.

¹⁴⁴ “la mayoría de sus individuos [...] han podido a sus anchas crear, al igual que un estado político, un oneroso Presupuesto, haciendo a su alrededor igual que entre los políticos, distintas fracciones o camarillas, que se disputan aquella posesión, para que una vez allí, olvidándose de sus representados, hacer las paces unos con otros” IZARD, Miquel. “Las Tres Clases...”, p. 146.

¹⁴⁵ IZARD, Miquel. “Las Tres Clases...”, p. 145.

l'obrer amb la política liberal? S'havia de repensar la estructura interna dels sindicats catalans? Quina era la millor alternativa per l'obrerisme: el liberalisme o el socialisme? Molts eren els dubtes que es feien i moltes les respostes. L'obrerisme es replantejava el seu espai en el món.

III. LA LLUITA DELS SINDICATS

3.1 REIVINDICACIONS DEL MOVIMENT OBRER

Abans de la primera associació obrera apareguda l'any 1840 (la "Sociedad de Tejedores de Barcelona") hi hagueren protestes com el conflicte de les peces de l'any 1827. Aquest esdeveniment -estudiat per Albert Balcells, Emili Giralt, Miquel Izard i Josep Termes- fou un seguit de queixes dels teixidors barcelonins dirigides al capità general i en les que denunciaven un increment del treball no remunerat. En aquell moment, als teixidors barcelonins els hi arribaven peces més llargues per a treballar però, com cobraven per peça, van entendre que això significava més treball però pel mateix salari¹⁴⁶, una condició que ells no podien acceptar. Tanmateix he esmentat al capítol anterior la relació del moviment obrer amb les revoltes liberals (les bullangues de 1835).

L'any 1840 significava el període de consolidació de l'associacionisme obrer mitjançant la fundació de la "Sociedad de Tejedores de Barcelona" la qual va conviure amb la "Asociación Mútua de Tejedores de Barcelona". Aquesta darrera associació es basava en l'ajuda mútua però també, segons Miquel Izard, era un organisme reivindicatiu¹⁴⁷. No obstant -com defensen Giralt, Izard i Termes-, entre aquests dos grups tampoc hi havia una divisió clara. Ambdós defensaven l'associacionisme i el mutualisme mitjançant unes caixes obreres per ajudar a la gent gran a subsistir un cop havien deixat la feina¹⁴⁸.

També van ser crítics amb les quintes i els "imposts de consum", és a dir, els impostos sobre els productes de primera necessitat¹⁴⁹. Unes exigències que no es quedaren estancades sols al 1840 sinó que es van mantenir al llarg de tot el segle.

¹⁴⁶ "Los tejedores cobraban un porcentaje por pieza y, al tener que tejer piezas más largas, resultaba que trabajando más cobraban el mismo sueldo" GIRALT, Emili, BALCELLS, Albert i TERMES, Josep. "Introducción" *Los Movimientos sociales ...*, p. 11; "Protestaban los obreros contra el aumento porque cobraban un tanto por pieza de tela y no por la longitud de ésta, y al exigirles piezas más largas resultaba que cobraban igual por un trabajo superior" TERMES, Josep. "Orígenes de la...", p. 20.

¹⁴⁷ IZARD, Miquel. "Las primeras asociaciones...", p. 94.

¹⁴⁸ GIRALT, E.; BALCELLS, A i TERMES, J. "Introducción" *Los Movimientos sociales ...*, pp. 12-13.

¹⁴⁹ FONTANA, Josep. *Investidura com a doctor honoris causa del Dr. Josep Fontana Lázaro*, Universitat Rovira i Virgili, pp. 25-27.

Ara bé, en certes ocasions el que reclamaven els obrers era compartit per la burgesia. Pel que fa al proteccionisme, que la Societat de Teixidors defensava¹⁵⁰, tenia un recolzament per part de la burgesia “industrial”. Una burgesia que estava en confrontació amb el sector lliure-canvista representat per la burgesia “comercial”¹⁵¹. Segons Josep Termes, aquesta seria una reivindicació sostinguda fins i tot a l’any 1868 on el rebuig cap al lliure-canvisme era encara una constant¹⁵².

Fins ara he esmentat les reivindicacions inicials, però pel que fa a les d’àmbit general - és a dir, aquelles que es van anar reiterant al llarg del segle XIX- hi havia la defensa del dret d’associació¹⁵³, la defensa d’un salari digne¹⁵⁴, els convenis col·lectius¹⁵⁵ i els jurats mixts¹⁵⁶. Jesús de Felipe Redondo explica que en aquestes reclamacions s’utilitzaven conceptes moderns-liberals com “llibertat” o “igualtat”. Una visió que llibres recents com “Història del moviment obrer als Països Catalans” (2001) també defensen i que es basa en entendre que el moviment obrer fou un moviment molt vinculat amb el liberalisme¹⁵⁷. Els obrers s’identificaven amb els conceptes liberals, els compartien i per tant es pensaven que també els liberals lluitaven per la seva causa. Per tant, per aquesta historiografia més recent, l’objectiu de l’obrerisme ja no és entès com cercar la igualtat o un cert repartiment de les riqueses sinó trobar un tracte polític igual entre tots els “ciutadans” inclosos en aquest grup ells mateixos, és a dir, els obrers¹⁵⁸. No obstant, a partir de 1869 van acabar entenent que el liberalisme era un corrent ideològic que afavoria la “llibertat” i els “drets naturals” de la burgesia però no els

¹⁵⁰ HUERTAS CLAVERIA, Josep Maria. “La lluita pel...”, p. 25.

¹⁵¹“ (emprar teixits nacionals) era la única clàusula del reglamento de la Sociedad (Sociedad de Tejedores) en la que estaban de acuerdo patronos y obreros”, IZARD, M. “Las primeras asociaciones...”, pp. 97-98

¹⁵² “El obrerismo catalán pensaba que era necesario partir del cooperativismo para conseguir la emancipación del obrero, también defendía el proteccionismo y, en consecuencia, colaborada en las campañas anti-librecambistas organizadas en defensa de la industria catalana” TERMES, Josep. “Orígenes de la...”, p. 42

¹⁵³ “Se iniciaba, de esta manera, una etapa característica de la historia del movimiento obrero universal: la lucha por el derecho de asociación” MATAS, Jaume (dir.), GALOFRÉ, Jordi. “La revolución industrial...”, p.253; “A diferencia de los moderados, los progresistas mostraron una mayor tolerancia hacia el derecho de asociación” FELIPE REDONDO, Jesús de. “Las relaciones entre...”, p. 196; TUÑÓN DE LARA, Manuel. “Movimiento obrero y bienio 1854-1856. Tendencias asociativas y conflictos”, *El movimiento obrero ...*, pp. 118-119

¹⁵⁴ TUÑÓN DE LARA, Manuel. “Movimiento obrero y...”, p. 116 ; CLIMENT, Eliseu (ed.). “La primera vaga ...”, p. 22.

¹⁵⁵ CLIMENT, Eliseu (ed.). “La primera vaga ...”, p. 22.

¹⁵⁶ TERMES, Josep. “Orígenes de la ...”, p. 46.

¹⁵⁷ CLIMENT, Eliseu (ed.). “La primera vaga ...”, pp. 22-24.

¹⁵⁸ “los obreros no propusieron igualar las riquezas de unos y otros [...] los representantes obreros interpretaran el Proyecto de ley sobre industria manufacturera como un apuntalamiento de la desigualdad jurídica entre los ciudadanos” FELIPE REDONDO, Jesús de. “Las relaciones entre...”, p. 221.

seus¹⁵⁹.

La introducció de les màquines automàtiques per filar “self-acting” -o com els hi deien els obrers “selfactines”- a mitjans del segle XIX suposava un altre conflicte. Segons Felipe Redondo, inicialment els propietaris, i fins i tot els filadors, veien en la seva introducció una possibilitat d'incrementar la producció¹⁶⁰. Els propietaris afirmaven que era una eina per fer un fil de major qualitat que amb les “mule jennies”. És llavors quan començaren a sorgir les primeres discrepàncies ja que pels filadors aquest argument era fals perquè, en definitiva, es treballava el fil de sempre¹⁶¹. Felipe Redondo esmenta com els filadors van començar a presenciar que implicava una reducció de jornals, un major risc d'acomiadament i la substitució per mà d'obra femenina i infantil¹⁶². Katrina Honeyman ha reiterat que la raó per a que es fes una màquina com la “self-acting” era precisament per afavorir el treball femení i infantil perquè, com cobraven menys, servirien per estalviar costos de producció¹⁶³. Davant d'aquests conflictes, començarien a sorgir els primers defensors de limitar aquests treballs¹⁶⁴.

Per això, com indica William Reddy, la denúncia contra el treball infantil a Espanya fou iniciada abans per part dels científics socials (higienistes i dels economistes) que per la pròpia classe obrera la qual ho començaria a criticar a partir del conflicte de les selfactines¹⁶⁵. Ara bé, Josep Termes situa aquesta voluntat de limitar el treball infantil i femení molt abans amb les primeres societats de resistència i, per tant, no es limita a explicar-ho a partir de les selfactines com ho fa Felipe Redondo o William Reddy¹⁶⁶.

¹⁵⁹ CLIMENT, Eliseu (ed.). “La primera vaga ...”, pp. 22-24.

¹⁶⁰ “los hiladores coincidían con los fabricantes al afirmar que los adelantos tecnológicos eran necesarios para el desarrollo de la industria y la prosperidad de la nación” FELIPE REDONDO, Jesús de. “Los conflictos laborales...”, p. 246.

¹⁶¹ ” FELIPE REDONDO, Jesús de. “Los conflictos laborales...”, pp. 243-246.

¹⁶² FELIPE REDONDO, Jesús de. “Los conflictos laborales...”, p. 244. ; “para los hiladores la introducción de la selfactina no se debía a razones productivas, sino a la “ambición” de los fabricantes de conseguir mayores ganancias a costa de los derechos de los obreros” FELIPE REDONDO, Jesús de. “Los conflictos laborales...”, p. 247.

¹⁶³ HONEYMAN, Katrina. *Women, Gender and Industrialisation in ENgland, 1700-1870*, McMillan Press, Londres-Nova York, 2000, p. 60.

¹⁶⁴ “los trabajadores asociados interpretaron los cambios que los fabricantes querían introducir en la organización de la producción, como la compra de nuevas máquinas que conllevaba el despido y el descenso de los salarios de los operarios varones, y en segundo lugar, en la formulación de nuevas reivindicaciones obreras relacionadas con la duración de la jornada laboral y el trabajo infantil” FELIPE REDONDO, Jesús de. “Introducción”, p. 16.

¹⁶⁵ REDDY, William. *The Rise of Market Culture. The Textile Trade and French Society, 1750-1900*, Cambridge University Press, Cambridge, 1984, pp. 169-171.

¹⁶⁶ “Al llarg d'aquest primer període (entre 1835 i 1840), l'obrerisme es mostrarà pragmàtic i evolucionista, i les seves reivindicacions se centraran en demandes legals: en primer lloc, en el dret

Com aquestes noves màquines requerien un major manteniment, els fabricants van obligar als obrers a treballar mitja hora més els dissabtes de les setmanes amb festiu. Aquest conflicte conegut com la “qüestió de la mitja hora”, ha estat interpretat tradicionalment com la negativa per a treballar encara més hores¹⁶⁷. En canvi Felipe Redondo, creu que les causes són més profundes i complicades i que estaven relacionades amb que el liberalisme no estava defensant el col·lectiu obrer. Per això, per aquest autor la protesta no es dirigia únicament contra l’obligació de treballar més hores, sinó perquè aquesta decisió suposava trencar els convenis col·lectius que s’havien acordat entre els obrers i la patronal a l’any 1854¹⁶⁸.

Per un altra banda, Albert Garcia Balaña ha demostrat que tant la màquina de vapor com les noves màquines selfactines no van augmentar la productivitat sinó que implicaren estar més temps a la fàbrica i treballar més intensivament¹⁶⁹.

Aquest fet els demòcrates el van denunciar mitjançant els estudis dels higienistes que els obrers compartien¹⁷⁰. Tan se li atorgui una menor o major importància a la competència del treball infantil i femení, el cert és que la majoria dels obrers començarien a assumir les tesis higienistes i demòcrates. D’aquesta manera, començarien a creure que el temps lliure era necessari per treballar millor i fins i tot per la seva pròpia salut.

Després de diversos conflictes relacionats amb la qüestió de la mitja hora (com l’incendi de la fàbrica de Masia de Roda i altres fàbriques a Valls, Mataró i Manresa el juliol de 1854)¹⁷¹, l’associacionisme obrer va guanyar. Els fabricants es van comprometre a emprar les selfactines en casos concrets -quan els fils no fossin operables amb “jennies”

d’associació [...] en segon terme, en la petició d’unes lleis socials per evitar el treball de les dones i dels nens, o fer-lo menys feixuc” TERMES, Josep. “Els precedents”, *Història del moviment...*, p. 46.

¹⁶⁷ “cuando los patronos del ramo de hilados exigieron a sus obreros media hora más de trabajo, en sábado, las semanas en las que hubiese habido otro festivo además del domingo, los obreros se negaron a obedecer y una ‘cuestión insignificante’, la ‘de la media hora’, provocó grandes conflictos” TERMES, Josep. “Orígenes de la ...”, p. 46 ; IZARD, Miquel. “Las primeras asociaciones...”, p. 104.

¹⁶⁸ FELIPE REDONDO, Jesús de. “Los conflictos laborales...”, p. 267.

¹⁶⁹ GARCIA BALAÑA, Albert. “Ordre industrial i transformació cultural a la Catalunya de mitjan segle XIX: a propòsit de Josep Anselm Clavé i l’associacionisme coral”, *Recerques*, núm. 22, 1997, pp. 103-147.

¹⁷⁰ “Fue gracias a los demócratas como los trabajadores asociados entraron en contacto con estas nueva noción de ‘salud’. Los obreros emplearon argumentos similares, si no idénticos, a los utilizados por los demócratas cuando comenzaron a demandar la fijación y/o limitación de la jornada laboral” ¹⁷⁰ FELIPE REDONDO, Jesús de. “Los conflictos laborales...”, p. 265.

¹⁷¹ “No tenemos noticias de agitaciones sociales de los obreros del algodón hasta mayo de 1856, cuando se planteó la cuestión de la ‘media hora’ [...] A principios de junio fue incendiada, y totalmente destruida, una fábrica de hilados de Masies de Roda” IZARD, Miquel. “Las primeras asociaciones...”, p. 105 ; CLIMENT, Eliseu (ed.). “La formación històrica de la classe obrera als Països Catalans”, *Història del moviment...*, pp. 20-21.

estàndard- i exclusivament treballades per homes¹⁷². La burgesia moderada i progressista en fou la principal crítica i personatges com Laureà Figuerola creien que aquesta intervenció significava la coartació de la llibertat privada per part de l'Estat¹⁷³. Però Felipe Redondo creu que la raó per a que l'Estat accedís a intervenir fou perquè els obrers van emprar un discurs liberal i, per tant, no va ser una cessió del capità general com a mecanisme per posar pau com deien Josep Benet i Casimir Martí¹⁷⁴. La classe obrera creia que l'Estat havia de participar en aquests conflictes i solucionar-los perquè, des del moment que afectaven a treballadors i a un gran col·lectiu, deixava de ser un problema privat per esdevenir un problema públic¹⁷⁵. Per tant, pels obrers l'Estat no coartava la llibertat de ningú sinó que lluitava per garantir la defensa i la “llibertat” dels “drets naturals” d'un gran nombre de persones: dels obrers.

En definitiva, a mitjans del segle XIX, el moviment obrer semblava consolidat i amb un important pes reivindicatiu. El progressisme amb la “primera gran crisi financera del capitalisme” de 1848¹⁷⁶ va fer un gir apropant-se àmpliament a les masses obreres¹⁷⁷ i aquestes, com he plasmat al segon capítol, li eren properes.

Segons Josep Benet, Casimir Martí i Jesús de Felipe Redondo, la primera vaga general de l'any 1855 coneguda com els “Successos de juliol” n'és una mostra clarivident d'aquesta consolidació¹⁷⁸. Tingué notable èxit a Barcelona, Igualada, Vic i Sant Hipòlit de Voltregà i es demanava un jurat conjunt d'amos i treballadors, l'establiment d'una jornada laboral mínima i finalment el dret d'associació, feina i menjar sota el crit de “¡Viva Espartero! Asociación o muerte. Pan y trabajo”¹⁷⁹. Aquesta és un altre mostra per

¹⁷² FELIPE REDONDO, Jesús de. “Los conflictos laborales...”, p. 252.

¹⁷³ FELIPE REDONDO, Jesús de. “Los conflictos laborales...”, p. 252.

¹⁷⁴ BENET, Josep i MARTÍ, Casimir. *Barcelona a mitjan segle XIX. El moviment obrer durant el Bienni Progressista (1854-1856)*, vol. I, Curial, Barcelona, 1976, pp. 374-377.

¹⁷⁵ “sus conflictos laborales no eran un asunto privado entre individuos, como defendían los fabricantes, porque afectaban al ejercicio de los derechos de miles de individuos” FELIPE REDONDO, Jesús de. “Los conflictos laborales...”, p. 254.

¹⁷⁶ IZARD, Miguel. *La revolución industrial en España: expansión de la industria algodonera catalana. 1832-1861*, Universitat de Barcelona, 1967. Fou la seva tesi doctoral.

¹⁷⁷ “Pero en 1848, y a remolque de la crisis europea de este año, esencialmente financiera –la primera gran crisis del capitalismo’-, se produjo una situación similar en España que, doblada con la onda revolucionaria francesa, dio al progresismo excelente oportunidad para levantar cabeza, implicando en su actitud a un amplio sector obrero, gravemente afectado” SECO SERRANO, Carlos. “Acotaciones documentales para...”, p. 16.

¹⁷⁸ “el número de operarios que participaron en la protesta (del 1854 però que tingué continuïtat al 1855), parece que se trató de una movilización masiva que puso de manifiesto el alto nivel de coordinación alcanzado por las asociaciones obreras catalanas” FELIPE REDONDO, Jesús de. “Las relaciones entre... p. 215; BENET, Josep i MARTÍ, Casimir. *Barcelona a mitjan...*

¹⁷⁹ TUÑÓN DE LARA, Manuel. “Movimiento obrero y...”, p. 119 ; IZARD, Miquel. “Las primeras asociaciones...”, p. 103 ; TERMES, Josep. “Orígenes de la...”, pp. 22-24.

a reiterar el que havia dit al capítol anterior: la figura d'Espartero, el "general del poble", era un referent i algú a qui s'admirava. Per un altra banda, Felipe Redondo afegeix que les reivindicacions eren pacífiques i més polítiques (defensa de drets) que no pas laborals¹⁸⁰.

També s'aprecia, a partir de 1855, un canvi de rumb cap a doctrines democràtiques, republicanes i federals. El "projecte de llei sobre indústria manufacturera" (1855) és un element clau per a entendre aquest redreç i, per tant, és sovint tractat pels historiadors.

Tot i que el projecte aprovava un aspecte que semblava aconseguir temporalment a tothom (limitar a mitja jornada el treball infantil)¹⁸¹ i el dret d'associació aquest últim es feia amb restriccions. Per exemple, es van acceptar exclusivament aquelles associacions de caire local, amb menys de 500 membres i amb un objectiu filantròpic¹⁸². Tanmateix, es tolerarien els jurats laborals -també coneguts com jurats mixts- que, segons Felipe Redondo, foren integrats per obrers i propietaris tot i que qui acabava triant els obrers membres eren els fabricants i treballadors¹⁸³. Tuñon de Lara precisava encara una participació inferior dels obrers en aquests jurats els quals considerava exclusiu als "prohoms" de la indústria i, per tant, amb quasi inexistent participació obrera¹⁸⁴.

Joan Alsina i Joaquim Molar foren els encarregats de transmetre les crítiques dels obrers sobre aquest projecte a les Corts Constituents. Aquests portaveus obrers, van reclamar que es permetés el dret d'associació sense cap tipus de limitació¹⁸⁵ i que els obrers integrants dels jurats fossin designats pels propis treballadors¹⁸⁶.

¹⁸⁰ "Mediante esta conducta pacífica, los trabajadores asociados se presentaban como ciudadanos que reivindicaban honradamente el ejercicio de sus derechos como medio para implantar el orden en la sociedad y las relaciones laborales [...] De este modo, los llamados 'Sucesos de Julio' de 1855 que los historiadores han calificado como una de las primeras 'huelgas generales' de la historia española constituyeron una protesta más política que propiamente laboral" FELIPE REDONDO, Jesús de. "Las relaciones entre... p. 215.

¹⁸¹ TUÑON DE LARA, Manuel. "Movimiento obrero y...", p. 124.

¹⁸² FELIPE REDONDO, Jesús de. "Las relaciones entre... p. 218.

¹⁸³ FELIPE REDONDO, Jesús de. "Las relaciones entre... p. 219-220.

¹⁸⁴ TUÑON DE LARA, Manuel. "Movimiento obrero y...", p. 124.

¹⁸⁵ SECO SERRANO, Carlos. "Acotaciones documentales para...", p. 22; TUÑON DE LARA, Manuel. "Movimiento obrero y...", p. 124.

¹⁸⁶ "los trabajadores asociados demandaron que los jurados tuvieran competencia sobre todo lo relativo al cumplimiento de los contratos [...] y que las asociaciones obreras pudieran elegir a sus propios representantes de manera separada de los mayordomos y capataces para que los jurados fueran realmente representativos" FELIPE REDONDO, Jesús de. "Las relaciones entre... p. 220; "Efectivamente, en los tres frentes a que atendían las aspiraciones del obrerismo catalán -libre asociación, establecimiento de jurados mixtos, sistema de contratos colectivos-, el proyecto suponía una burla o un retroceso" SECO SERRANO, Carlos. "Acotaciones documentales para...", p. 22.

Però les seves demandes no foren escoltades i la sensació, cada cop més, fou de desencís, desencant i de “crítica” al progressisme.

En conclusió, el període entre la fi del govern moderat fins el Bienni Progressista és una etapa de canvi de referents polítics. Una etapa de victòria amb les selfactines però també de desencís amb el gran aliat fins el moment (el progressisme) per culpa d’una llei que semblava no representar els interessos dels obrers. Cal ara exposar els mecanismes dels quals els obrers es van fer servir per a fer escoltar totes les reivindicacions que fins aquí he exposat.

3.2 MECANISMES REIVINDICATIUS

En el present apartat tractaré les estratègies de protesta emprades pel moviment obrer dividint-les segons puguin ser considerades com accions violentes o reformistes. No obstant, aquest no és l’únic mètode per a dividir les accions obreres. Manuel Tuñon de Lara en la seva síntesis sobre el moviment obrer “El movimiento obrero en la Historia de España”, va dividir les accions i les estratègies obreres en diferents tipologies depenent les seves aspiracions i motivacions.

D’aquesta manera, amb el col·lectiu obrer trobem moviments esporàdics -com podrien ésser els motins de subsistència- i els moviments per objectius precisos, és a dir, protestes per afers professionals (millores en les relacions contractuals), per recursos (per exemple, cercar un major finançament per les associacions obreres) i solidaris (com les Societats de Socors Mutus). Però, també hi havia moviments pel que Tuñon de Lara anomenaria “d’objectius totals”, és a dir, accions per a cercar el poder obrer i, en definitiva, el dret d’associació.

A més a més, el moviment obrer representava una nova forma de lluita que, com mostra Josep Fontana, no es limitava exclusivament a meres revoltes aïllades de caràcter local com podrien ésser els motins de subsistència de Barcelona de 1789 o el d’Esquilache¹⁸⁷. En aquest sentit, la interpretació de Fontana es diferencia absolutament de la de Tuñon de Lara i els seus “moviments esporàdics”. Segons Fontana, a partir del segle XIX, les revoltes populars i obreres ja començaven a ser contràries a l’ordre social general, d’escala nacional, reivindicatiu de classe i amb un projecte liberal dirigit per la burgesia

¹⁸⁷ LÓPEZ GARCÍA, José Miguel. *El Motín contra Esquilache: crisis y protesta popular en el Madrid del siglo XVIII*, Alianza Editorial, Madrid, 2006.

que els camperols i obrers recolzaven¹⁸⁸. Per un altra banda, Tuñon de Lara creia en la existència d'uns moviments de caràcter local i al voltant de la fàbrica fins a mitjans del segle XIX.

La resposta dels obrers a la crisi econòmica de l'any 1841 i 1842 exemplifica aquest canvi de societat. Segons Jordi Maluquer, la crisi s'inicià per una baixada de la importació del cotó que va provocar un descens en el salari dels teixidors barcelonins¹⁸⁹. Per Josep Maria Huertas Claveria aquest fet que va anar lligat a l'aparició de l'associacionisme de la "Sociedad de Tejedores de Barcelona", portaria a que els fabricants incrementessin la seva pressió sobre els obrers mitjançant amenaces d'acomiadament sobre aquells que formaven part d'una associació o societat de resistència¹⁹⁰. Per tota aquesta repressió i com a forma de lluitar contra el descens salarial –que Josep Maria Ollé ha documentat-¹⁹¹, els teixidors de Barcelona van organitzar un seguit de vagues que implicaven l'èxit del primer associacionisme i la “coordinació” i activitat dels teixidors barcelonins¹⁹². En aquest sentit, la forta organització obrera barcelonina es diferencia completament amb la descripció d'Edward Shorter i Charles Tilly de les vagues franceses les quals segons ells eren breus, desorganitzades, sense lideratge i amb molt poca resistència per part dels fabricants¹⁹³. Per tant, per Maluquer i Huertas Claveria, aquestes vagues no apareixien com un motí de subsistència i no es tractava únicament de queixar-se dels salaris o de les males condicions de vida; sinó que es defensava també el dret d'associació. Era una lluita per uns “objectius totals” –com ho catalogaria Tuñon de Lara- i aplicables no tan sols a una fàbrica en concret sinó a tots els teixidors del cotó.

Tretze anys més tard, la primera “vaga general revolucionària” de l'any 1855 ja no es limitaria únicament en els teixidors barcelonins sinó que s'hi van adherir treballadors

¹⁸⁸ FONTANA, Josep. “Nacimiento del proletariado...”, pp. 63-68.

¹⁸⁹ MALUQUER, Jordi. “La crisis del modelo liberal en España. El nacimiento del movimiento obrero y de las primeras formulaciones socialistas”, JOVER, Josep Maria (dir.). *La era isabelina y el sexenio democrático*, Espasa-Calpe, Madrid, 1988.

¹⁹⁰ “a finals d'agost, segons l'associació d'Olot, els fabricants haurien despatxat operaris per atemorir-los i evitar que s'associessin; a començaments de setembre, segons la d'Igualada, s'haurien despatxat molts treballadors per fer ‘estrellar’ la societat” BARNOSSELL, Genís. “Les respostes dels...”, p. 143; HUERTAS CLAVERIA, Josep Maria. “La lluita pel...”, p. 25.

¹⁹¹ OLLÉ, Josep. Maria. *El moviment obrer a Catalunya, 1840-1843*, Nova Terra, Barcelona, 1973, p. 164.

¹⁹² MALUQUER, Jordi. “La crisis del...”.

¹⁹³ SHORTER, Edward i TILLY, Charles. *Las huelgas en Francia, 1830-1968*, Ministerio de Trabajo y Seguridad Social, Madrid, 1985.

d'altres oficis. Seguien defensant el dret d'associació¹⁹⁴ i, segons Felipe Redondo, ho van fer de forma pacífica. Per aquest autor, els únics esdeveniments violents que van succeir foren causats per conflictes anteriors a la vaga com ara els vinculats a la acceptació de les tarifes pels fabricants¹⁹⁵. Aquests esdeveniments foren l'assassinat del dirigent de la fàbrica Güell i Ramis de Sants i també president del "Instituto Industrial de Catalunya" (Josep Sol i Padrís), l'assassinat de l'empresari Domingo Bamis i les agressions a la família del fabricant Ramon Godó d'Igualada¹⁹⁶.

Ara bé, dos dels principals autors de la historiografia dels anys setanta (Manuel Tuñon de Lara i Miquel Izard) indiquen tot el contrari i, per tant, relacionen aquestes agressions també amb la vaga. Tuñon de Lara afirma que aquest fet fou una resposta a la prohibició del dret d'associació i, per això, cita la intervenció del portaveu obrer Joan Alsina que fa menció a aquests actes:

*"Si Zapatero (el capità general de Catalunya) no hubiese dado la orden de prohibir las asociaciones, la clase obrera hubiera permanecido tranquila en sus talleres"*¹⁹⁷

Per la seva banda, Izard afegeix els actes violents succeïts a Igualada, Badalona, Gràcia, Granollers i Sant Hipòlit de Voltregà com a elements per explicar la vaga de l'any 1855¹⁹⁸.

Però més enllà d'aquesta via més violenta o reaccionària que va emprendre el moviment obrer de mitjans del segle XIX, també existia una estratègia reformista que creia en el diàleg parlamentari. Tant John Rule com Genís Barnosell creuen que la vaga era un

¹⁹⁴ "el 2 de julio se declaraba una huelga general en toda Cataluña; la primera de las desarrolladas en España. Los obreros exigían el reconocimiento de la legalidad jurídica del derecho de asociación" TERMES, Josep. "Orígenes de la...", p. 23.

¹⁹⁵ "En relación con el número de trabajadores que se movilizaron, los acontecimientos violentos fueron muy escasos y estaban relacionados con otros conflictos" Durante los días en que se desocuparon las fábricas, los trabajadores se dedicaron a recorrer las calles en actitud inofensiva" FELIPE REDONDO, Jesús de. "Las relaciones entre...", p. 215.

¹⁹⁶ TUÑON DE LARA, Manuel. "Movimiento obrero y...", p. 118; HUERTAS CLAVERIA, Josep Maria. "La lluita pel...", pp. 28-29.

¹⁹⁷ TUÑON DE LARA, Manuel. "Movimiento obrero y...", p. 118.

¹⁹⁸ "Los obreros textiles de Barcelona iniciaron, el 2 de julio, una huelga general [...] Se produjeron actos de violencia en Sans (donde en un enfrentamiento encontraron la muerte los empresarios Sol y Padrís y Domingo Bamis), Badalona, Berga, Gràcia, Granollers, Igualada, Sant Hipòlit de Voltregà, Tortosa y Vic" IZARD, Miquel. "Las primeras asociaciones...", p. 103.

mecanisme de pressió per arribar a un consens i a unes negociacions¹⁹⁹. En aquest sentit, les vagues catalanes tindrien punts en comú amb el model anglès que Eric Hobsbawm descriu al seu llibre “Trabajadores, estudios de la historia de la clase obrera”: la intimidació com a forma de negociació col·lectiva²⁰⁰. D’aquesta manera, les actuacions de Joan Alsina i Joaquim Molar serveixen per il·lustrar aquest fet ja que ambdós portaveus foren els encarregats de transmetre, a les Corts Constituents de l’any 1855, les principals reivindicacions del moviment obrer: el dret d’associació, la consolidació d’uns jurats mixts i la defensa dels convenis col·lectius²⁰¹.

Altres mecanismes com la recollida de 33.000 signatures del periòdic obrer “El Eco de la clase obrera” l’any 1855 a favor del dret d’associació ajudaren a Alsina i Molar a plantejar amb prou força aquesta qüestió a les Corts²⁰². És en aquest any (1855) quan Tuñon de Lara accepta que és el moment d’aparició de la consciència de classe i quan el moviment obrer fuig dels problemes locals²⁰³. Ara bé, a part de la discrepància que he esmentat inicialment entre Fontana i Tuñon de Lara, és si més no discutible que aquesta fugida dels problemes locals no fos prèvia.

Diverses van ser les alternatives que la classe obrera proposava i, per tant, els projectes que van començar a desenvolupar. Una d’elles fou la que va emprendre l’associació de teixidors de Barcelona a l’any 1842, estudiat per Genís Barnosell. Els teixidors barcelonins van intentar crear una fàbrica mitjançant un capital total de 20.000 duros, 7.000 dels quals provenien de la Diputació de Barcelona²⁰⁴. El resultat fou un fracàs i, davant la incompatibilitat de la fàbrica de generar beneficis, acabaria essent

¹⁹⁹ BARNOSELL, Genís. “Les respostes dels...”, pp. 140 ; RULE, J. *Clase obrera e industrialización*, Crítica, Barcelona, 1990, p. 382.

²⁰⁰ HOBBSAWM, Eric. *Trabajadores, estudios de la historia de la clase obrera*, Crítica, Barcelona, 1979, pp. 16-35.

²⁰¹ TUÑON DE LARA, Manuel. “Movimiento obrero y...”, p. 120; TERMES, Josep. “Orígenes de la...”, pp. 22-24.

²⁰² BENET, J i MARTÍ, Casimir. *Barcelona a mitjans del segle XIX. El moviment obrer durant el bienni progressista*, vol. II, Curial, Barcelona, 1976, p. 251.

²⁰³ “Fue, probablemente, el primer gran movimiento a nivel nacional, que hacía salir a los trabajadores de su casuística local y tomar conciencia de problemas a nivel de clase” TUÑON DE LARA, Manuel. “Movimiento obrero y...”, p. 122. ; Ara bé, sota el meu punt de vista, en aquesta discrepància entre Fontana i Tuñon de Lara considero si més no discutible que aquesta fugida dels problemes locals no fos prèvia.

²⁰⁴ “El projecte final fou el de una ‘Societat fabril’ per un període de cinc anys amb un capital de 20.000 duros, 7.000 dels quals eren els facilitats per l’ajuntament, 3.000 provenien dels fons de la societat, i la resta, d’una oferta de 2.000 accions de 100 rals cadascuna que s’oferiria al públic” BARNOSELL, Genís. “Les respostes dels...”, pp. 152-153.

intervinguda pel Capità General. No obstant, aquesta ja va ser una forma més de cercar una independència obrera.

Un altre forma de reivindicació va ser el cooperativisme el qual era important per vertebrar el medi rural mitjançant la difusió de llibres i obres de teatre i, en definitiva, de la cultura i l'alfabetització²⁰⁵. A partir dels debats internacionalistes i socialistes sortirien alguns grups contraris al cooperativisme. Ja en el congrés internacionalista de Lausana de l'any 1867, els proudhians s'hi oposarien fermament perquè ho consideraven un mecanisme d'enriquiment d'un grup selecte d'obrers²⁰⁶. Però també els bakuninistes, segons Emili Giralt, Albert Balcells i Josep Termes, en van ser uns forts crítics²⁰⁷.

En conclusió, ja fos imitant el model capitalista (mitjançant la creació de fàbriques obreres) com creant cooperatives, els treballadors tenien alternatives pròpies. Al mateix temps, ajudaren a la difusió cultural i l'alfabetització mitjançant semanaris com “La Federación”²⁰⁸ “La Fraternidad”²⁰⁹, i creant centres culturals obrers com “l'Ateneu Català de la Classe Obrera” i “l'Ateneu Enciclopèdic Popular”²¹⁰ estudiats per Josep Termes, Emili Giralt, Albert Balcells i amb la síntesi històrica, el treball d'erudició i arxiu i l'autobiografia de Martí Sans Orença.

3.3 LA CLANDESTINITAT

L'Estat va exercir una tasca repressora posant a la presó a nombrosos obrers. Després de la vaga general de l'any 1855, la fragata “Julia” s'emportà a La Habana uns 70 obrers detinguts el 8 de juliol de 1855²¹¹. Molts d'ells eren demòcrates (com Narcís Monturiol)

²⁰⁵ MAYAYO, Andreu. “Sindicalisme i cooperativisme agraris...”, p. 292.

²⁰⁶ TERMES, Josep. “Orígenes de la...”, pp. 12-14

²⁰⁷ “(l'anarquisme) provocó el hundimiento del cooperativismo y del viejo societarismo en los años 1840-1868” GIRALT, E.; GIRALT, Emili, BALCELLS, Albert i TERMES, Josep. “Introducción” *Los Movimientos sociales ...*, p. 13.

²⁰⁸ TERMES, Josep. “La Primera Internacional...”, p. 10

²⁰⁹ Aquest tenia una forta participació de personatges demòcrates i republicans com Narcís Monturiol i Josep Anselm Clavé: GIRALT, Emili, BALCELLS, Albert i TERMES, Josep. “Introducción” *Los Movimientos sociales ...*, p. 13.

²¹⁰ “Amb els pocs mitjans de què disposen, resulta innegable la tasca duta a cap pels treballadors, davant la indiferència de les classes que detenten el poder” SANS ORENÇA, Martí. “Esperit romàntic del militant obrer de principis de segle”, *Els treballadors mercantils...*, p. 58.

²¹¹ TUÑON DE LARA, Manuel. “Movimiento obrero y...”, p. 121.

el que sembla reforçar la vinculació entre el partit liberal demòcrata i la classe obrera²¹². Al mateix temps, els fabricants ho van fer mitjançant la elaboració d'unes cartilles on patronal i autoritats deixaven constància de les conductes personals dels seus treballadors²¹³.

Ara bé, la gran qüestió que alguns historiadors han plantejat és el nivell d'afectació d'aquesta repressió -tan de l'Estat com dels fabricants- sobre les associacions obreres. Jesús de Felipe Redondo ha reiterat que la persecució que va tenir lloc a Catalunya durant el govern moderat de 1844 fins 1854, no fou del tot efectiva. Durant aquesta etapa es van crear múltiples associacions -com la dels gravadors d'estampats de Barcelona- i es seguia en lluita per la negociació col·lectiva²¹⁴. Segons Felipe Redondo, la raó per la manca d'efectivitat de la repressió -tot i els empresonaments- era que els obrers van fer coincidir la seva lluita amb les mateixes aspiracions que el liberalisme. Defensaven uns "drets naturals" i per tant el dret d'associació²¹⁵. A l'altre extrem, Manuel Tuñon de Lara hi identificava les pròpies vivències quotidianes de l'obrer, les quals el portava a resistir, ser solidari, i pressionar al govern²¹⁶. Per tant, a diferència de Felipe Redondo, no ho argumenta basant-se en que el seu discurs compartís la ideologia liberal, sinó que la pròpia experiència diària portava a l'obrer a ser reivindicatiu. També la creació de centres culturals com "l'Ateneu Català de la Classe Obrera" o "l'Ateneu Iguadalí de la Classe Obrera"²¹⁷ a partir del 1857 -quan el dret d'associació estava formalment prohibit per Narváez- és un element a tenir en consideració.

En definitiva, tot i que va existir una persecució cap el moviment obrer, Termes indica que moltes societats de resistència en períodes repressius tenien una durada puntual perquè la seva tasca es limitava a recaptar fons i transmetre els problemes al fabricant

²¹² "Zapatero no solament es limitava a reprimir els dirigents obrers, sinó també els membres més avançats del partit demòcrata, com ara Narcís Monturiol, el famós inventor del submarí" HUERTAS CLAVERIA, Josep Maria. "La lluita pel...", p. 29.

²¹³ TERMES, Josep. "Orígenes de la...", pp. 24-27.

²¹⁴ FELIPE REDONDO, Jesús de. "Las relaciones entre...", pp. 199-200.

²¹⁵ "Los trabajadores seguían fundando estas asociaciones, a pesar de la persecución de las autoridades, debido a que las consideraban como uno de sus derechos `naturales'" FELIPE REDONDO, Jesús de. "Las relaciones entre...", p. 200; "les exigieron (al capità general de Catalunya La Rocha després de la detenció d'obrers a l'any 1853) el reconocimiento de sus derechos fundamentales (como el de la asociación), que para aquellos constituían una base fundamental de un verdadero régimen liberal" FELIPE REDONDO, Jesús de. "Las relaciones entre...", p. 204.

²¹⁶ "No obstante, los imperativos cotidianos convierten esa asociación en un instrumento de `resistencia', de solidaridad, de acción organizada en forma de grupo de presión" TUÑON DE LARA, Manuel. "Movimiento obrero y...", pp. 128-129.

²¹⁷ CLIMENT, Eliseu (ed.). "La primera vaga ...", p. 24 ; TERMES, Josep. "Orígenes de la...", pp. 24-27.

per a després desaparèixer²¹⁸. Però tampoc moltes de les associacions desapareixien formalment sinó que més aviat s'adaptaven ja fos en centres culturals o Societats de Socors Mutus per a sobreviure a la persecució. Per exemple, segons Miquel Izard, la cooperativa anomenada “Compañia Fabril de Tejedores de Algodón de Barcelona” tenia els mateixos directors que la “Sociedad de Tejedores”²¹⁹.

²¹⁸ “Persistían los conflictos sociales a pesar de las prohibiciones gubernamentales. En los momentos de crisis económica, aparecían de nuevo las sociedades de resistencia y una vez cumplido su objetivo inmediato –recaudar fondos y representar a los obreros en las discusiones con los fabricantes- volvían a disolverse.” TERMES, Josep. “Orígenes de la...”, p. 22.

²¹⁹ IZARD, Miquel. “Las primeras asociaciones...”, p. 100.

CONCLUSIÓ

La definició d'obrer que s'exercia a la dècada dels setanta -basada en el lloc que l'obrer ocupava a la cadena productiva- ha variat cap interpretacions que donen major importància al liberalisme com a ideologia política recolzada per l'obrerisme. Per tant, mentre que per historiadors com Manuel Tuñon de Lara la lluita era estrictament de classe, per historiadors més joves com ara Jesús de Felipe Redondo era política. S'exigia que la justícia garantís un tracte equitatiu entre tots els "ciutadans lliures" que tant eren la burgesia com també la classe obrera.

Si actualment és reevaluat el concepte de classe no és estrany llavors que la presa de consciència també ho sigui. D'aquesta manera, hi ha un pas des d'una interpretació clàssica marxista - que definia el moment de sorgiment de la consciència de classe des de que hi havia un tipus de producció capitalista- cap a una interpretació actual basada en un canvi de referents liberals a partir de la vaga de l'any 1855. Per molts autors que he mostrat, aquesta protesta va demostrar que la classe obrera volia prescindir del progressisme i optar cap a altres opcions liberals.

En definitiva, veiem com a l'actualitat hi ha un fort replantejament o redefinició de conceptes de classe que difereix bastant amb la interpretació de fa quaranta anys quan molts historiadors havien començat a estudiar el moviment obrer incentivats per la forta revolució que va sofrir el moviment obrer durant el franquisme.

Un altre element que vaig plantejar en la introducció i que al llarg del treball he presentat ha estat l'efecte de la entrada dels ideals marxistes i bakuninistes a Catalunya. La conseqüència d'aquestes noves idees va ser el rebuig de gran part del col·lectiu obrer als postulats liberals per adoptar-ne de pròpies a partir de 1869, sobretot bakuninistes.

Josep Termes va plantejar si el motiu per l'èxit del bakuninisme a Catalunya era atribuïble en primera instància al portaveu Giuseppe Fanelli o si realment hi havia altres causes més importants. Molts historiadors tracten el rebuig al federalisme per part del col·lectiu obrer, la influència en els escrits de la Internacional i la pròpia essència d'un Estat fort i opressor com a elements claus per a l'èxit bakuninista.

Però a part dels efectes sobre el pensament polític dels treballadors, els idearis socialistes també van implicar unes modificacions des del punt de vista estructural i organitzatiu que orientaven les associacions obreres a pensar ja no únicament en l'àmbit nacional sinó en l'internacional.

Un dels eixos vertebradors d'aquest treball recau en mostrar les principals reivindicacions del moviment obrer segons la historiografia. Entre els estudis que he pogut consultar el dret d'associació, els convenis col·lectius, la defensa del salari i els jurats mixts eren les més reiterades. Una de les meves sorpreses fou quan vaig identificar un debat del qual no n'era conscient, entorn si la reivindicació per limitar la feina infantil i femenina fou conseqüència de les selfactines –les quals amenaçaven la mà d'obra masculina i facilitava la femenina i la infantil- o bé era una lluita prèvia a aquest conflicte.

Amb tot, després de les reivindicacions i els conflictes de les selfactines, l'Estat es va comprometre a acceptar algunes de les demandes de la classe obrera i va decidir limitar l'ús de les selfactines. Aquesta victòria ha estat interpretada principalment des de dues vessants. Per una banda, s'ha entès com un mecanisme del capità general per posar pau mitjançant la cessió a les voluntats obreres. Per un altra banda, perquè el govern va entendre el discurs dels obrers com també liberal ja que volien garantir les llibertats personals dels obrers mitjançant una participació activa de l'Estat en la regulació laboral.

Ara bé, un cop analitzades les reivindicacions principals havia d'introduir-me en com aquestes s'havien explicat historiogràficament i, per tant, havia de parlar dels mecanismes de reivindicació social. Les interpretacions més rellevants són les de Josep Fontana i Manuel Tuñón de Lara sobre si realment podem considerar que al segle XIX hi havia uns moviments de caràcter estrictament local i al voltant de la fàbrica (com defensava Tuñón de Lara) o bé si ja eren moviments d'àmbit general i d'escala nacional des de la primera associació obrera de 1840 com afirmava Fontana.

Un altre punt important d'aquest treball ha estat mostrar les diferents iniciatives i alternatives que els treballadors van emprendre. D'aquesta manera, han sorgit temes molt tractats per gran part de la historiografia com les Societats de Socors Mutus, les cooperatives i les fàbriques obreres. Ara bé, cal que aclareixi que el meu estat de la qüestió s'ha centrat sobretot pel que fa als obrers de les grans ciutats industrials donada la limitació i síntesi que requereix un treball com aquest.

En conclusió, l'estudi de la qüestió obrera és fonamental per als historiadors perquè demostra els efectes del capitalisme sobre el motor bàsic de la història: les persones. En

aquest sentit, la història esdevé una eina per a conèixer com el moviment obrer va ser necessari per subsistir. I aquest anàlisi pren importància ara més que mai -en un context de retrocés en molts dels drets laborals i en el replantejament de l'estructura sindical- per entendre que el que avui es pot sacrificar és resultat de més d'un segle de lluita.

BIBLIOGRAFIA

- ANGUERA, Pere. *El Sexenni Democràtic i el desvetllament del catalanisme*, Rafael Dalmau, Barcelona, 2006.
- BARNOSELL, Genís. *Orígens del sindicalisme català*, Eumo, Romanyà, 1999.
- BARRIO ALONSO, Ángeles. “A propósito de la historia social, del Movimiento Obrero y los Sindicatos”, *Doce estudios de historiografía contemporánea*, Universidad de Cantabria, Madrid, 1991, pp. 41-61.
- BARRULL, Jaume; BUSQUETA Joan Josep i VICEDO, Enric (ed.). *Solidaritats pageses, sindicalisme i cooperativisme / Segones Jornades sobre Sistemes Agraris, organització social i poder local als Països Catalans*. Institut d'Estudis Ilerdencs, Lleida, 1998.
- BENET, Josep i MARTÍ, Casimir. *Barcelona a mitjan segle XIX (1845-1846). El moviment obrer durant el bienni progressista (1854-1856)*, Curial, Barcelona, 1976.
- BURKE, Peter i PORTER, Roy (comp.). *The social history of language*, Cambridge University Press, Cambridge, 1987.
- CASALS, Quintí. *Canvi econòmic i social en el pas de l'antic regim a l'estat liberal: Lleida en la primera meitat del segle XIX*, edicions Universitat de Lleida, 1999.
- CLIMENT, Eliseu (ed.). *Història del moviment obrer als Països Catalans*, Edicions del País Valencià, València, 2001.
- DDAA. *Horitzó Història*, Editorial Vicens Vives, Barcelona, 2006.
- DÍAZ DEL CORRAL, Francisco. “Marxismo y leninismo”, *Lenin, una biografía*, El Viejo Topo, Barcelona, 1999, pp. 114-123.
- DUARTE, Ángel i GABRIEL, Pere. “Una sola cultura política republicana ochocentista en España?”, *Ayer*, num. 39, Marcial Pons, Madrid, 2000, pp. 11-33.
- FELIPE REDONDO, Jesús de. *Orígenes y formación del movimiento obrero en España. Una revisión histórica e historiográfica*, Universidad de La Laguna, 2009.
- FONTANA, Josep. *Cambio económico y actitudes políticas en la España del siglo XIX*, Ariel, Barcelona, 1973.
- FONTANA, Josep. *Investidura com a doctor honoris causa del Dr. Josep Fontana Lázaro*, Universitat Rovira i Virgili, 2010.
- GARCIA ROVIRA, Anna Maria. “La revolta popular de l'estiu de 1835. Burguesia liberal i poble menut”, *L'Avenç*, num. 87, 1985, pp. 40-48.
- GIRALT, Emili, BALCELLS, Albert i TERMES, Josep. *Los Movimientos sociales en Cataluña, Valencia y Baleares*, editorial nova terra, Barcelona, 1970.

HOBBSAWM, Eric. *Rebeldes primitivos*, Ariel, Barcelona, 1967.

HORTA, Gerard. *Cos i revolució. L'esperitisme català o les paradoxes de la modernitat*, Edicions del 1984, Barcelona, 2004.

HUERTAS CLAVERIA, Josep Maria. *Obrers a Catalunya*, L'Avenç, Barcelona, 1994.

IZARD, Miquel. *Industrialización y obrerismo*, Ariel, Barcelona, 1973.

JULIÀ, Santos. *Historia social/sociología histórica*. Siglo XXI, Madrid, 2010.

MATAS, Jaume (dir.), GALOFRÉ, Jordi. *Historia de Catalunya*, Primera Plana S.A, Barcelona, 1992.

NIELD, Keith y ELEY, Geoff. *El futuro de la clase en la Historia ¿Qué queda de lo social?*, Universitat de València, València, 2010.

OLLÉ, Josep. Maria. *El moviment obrer a Catalunya, 1840-1843*, Nova Terra, Barcelona, 1973.

SANS ORENGA, Martí. *Els treballadors mercantils dins el moviment obrer català*, Pòrtic, Barcelona, 1975.

SECO SERRANO, Carlos. "Acotaciones documentales para el estudio de la Internacional en España", *Actas de los consejos y comisión federal de la región española (1870-1874)*, Universidad de Barcelona, 1969, pp. 3-71.

SERRALLONGA, Joan. *La Lucha de Clases. Orígenes del movimiento obrero*, Eudema, Salamanca, 1993.

TERMES, Josep. "Orígenes de la Internacional (1864-1870)", *Anarquismo y sindicalismo en España. La Primera Internacional (1864-1881)*, Crítica, Barcelona, 1977, pp. 11-63.

TERMES, Josep. *Federalismo, anarcosindicalismo y catalanismo*, Editorial Anagrama, Barcelona, 1976.

TERMES, Josep. *Història del moviment anarquista (1870-1980)*, L'Avenç, Barcelona, 2011.

THOMPSON, Dorothy (ed.). *Edward Palmer Thompson*, Crítica, Barcelona, 2001.

TUÑÓN DE LARA, M. *El movimiento obrero en la Historia de España*, Taurus, Madrid, 1972.

VICEDO, Enric. "Crisis de las solidaridades tradicionales y nuevas formas de asociación y resistencia campesina en la Cataluña Occidental (1750-1920)", *Historia Agraria*, num. 18, 1999, pp. 201-223.

VICENS VIVES, Jaume. *Notícia de Catalunya*, Destino, Barcelona, 1969.